

OSMANLI ARAŞTIRMALARI

XXXI

Neşir Heyeti - Editorial Board

Halil İNALCIK - İsmail E. ERÜNSAL

Heath W. LOWRY - Feridun EMECEN

Klaus KREISER - Bilgin AYDIN

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

XXXI

İstanbul - 2008

III. SELİM'İN KATİLLERİ

Aysel DANACI - YILDIZ*

III. Selim, Mayıs 1807 isyanı akabinde 29 Mayıs 1807 Cuma günü tahtından indirildi ve yerine IV. Mustafa geçti. IV. Mustafa'nın on dört aylık saltanatı boyunca inzivaya çekildi ve kendisini tekrar tahta çıkarmak üzere İstanbul'a yürüyen Alemdar Mustafa Paşa'nın saraya gelmesi (4 Cemaziyelahir 1223 / 28 Temmuz 1808) esnasında öldürüldü. Ölümü o dönemde ve sonraki dönemler boyunca Osmanlı tarihinin en trajik olaylarından biri olarak değerlendirilmiştir. Özellikle genel kabul gören reformcu III. Selim imajı, onun ölümünün etrafında bir efsane yaratılmasına sebep olmuştur. Kan dökmekten nefret eden, nazik, merhametli, vatanperver ve ıslahatçı bir sultan olarak tanındığından olsa gerek katli daha da da trajik bir hale dönüştürülmüştür.¹ Örneğin, Yılmaz Öztuna'ya göre II. Osman'ın öldürülmesinden sonraki ilk "teceddüd" şehidi III. Selim'dir.² İsmail Hakkı Danişmend de III. Selim'in ikinci teceddüd şehidi olduğuna vurgu yapar.³

Bilindiği üzere 4 Cemaziyelahir 1223/28 Temmuz 1808 tarihinde, Rus seferinden dönen orduyla beraber Edirne'den Davutpaşa Sahrasına gelen

---

* - Sabancı Üniversitesi

¹ Öztuna, Yılmaz, *Osmanlı Devleti Tarihi*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998), cilt I, s. 463.

² Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi*, cilt I, s. 477.

³ Danişmend, İ.H. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, cilt. 4, (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1972), s. 87.

Alemdar Mustafa Paşa⁴, bir süre sonra İstanbul'a yürümüş ve Paşa Kapısı'na giderek Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa'dan⁵ mühr-ü hümayunu almıştır. Daha sonra Şeyhülislam Arabzâde Arif Efendi⁶ ve diğer ulema mensuplarını da yanına alarak Topkapı Sarayı'na yönelmiştir. Alemdar Mustafa Paşa'nın saraya gelişinden II. Mahmud'un tahta geçmesine kadar olan oldukça kısa zaman diliminde meydana gelen olaylar hakkında dönemin vekayinameleri üzerinde yapılan karşılaştırmalı bir incelemede aralarında önemli detay farklarını tespit etmek mümkündür. Bu çalışmanın amacı, bu zaman sürecindeki farklı sahneler üzerinde yoğunlaşarak ve dönem kaynaklarının verilerine dayanarak III. Selim'in ölümü ve onu öldürenlerin kimlikleri üzerinde bir inceleme yapmaktır. Yazıda, birinci sahne Alemdar'ın niyetinin anlaşılmasından sonra IV. Mustafa ve harem ağaları arasında geçen konuşmalar, ikincisi ise III. Selim'in öldürülmesi sahnesidir. Bu sahnelerin üzerinde durduktan sonra

⁴ Alemdar Mustafa Paşa için bk. Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Müşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yılıkoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, (Ankara: TTK, 1942); Kalost Arapyan, *Ruscuk ayanı Mustafa Paşa'nın Hayatı ve Kahramanlıkları*, Ermenice'den çeviren Esat Uras, (Ankara, TTK, 1943).

⁵ Çelebi Mustafa Paşa, yeniçeri ricalinden başkapı kethüdası Ahmet Ağa'nın oğludur. Turuncacı ve sekbanbaşı, Edime Ağası (Zilhicce 1220/Şubat-Mart 1806), vezirlikle Anadolu valisi ve Boğaz seraskeri (Zilhicce 1221/Şubat 1807) oldu. 11 Rebiyülahir 1222/18 Haziran 1807'de sadrazamlığa yükseldi. Alemdar Mustafa Paşa, kendisinden mührü aldığı aynı ay içinde İsmail seraskeri olarak atandı. Rebiyülevvel 1224/Nisan-Mayıs 1809'da bu görevine Kocaeli valiliği de ilave olundu. Aynı yılın Aralık ayında Sakız Adası'nda sürüldü ve daha sonra sürgün yeri Aydın Güzelhisar'a çevrildi. 1226 Rebiyülevvel/Mart 1811 ortalarında vefat etti. Bk. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî: Osmanlı Ünlüleri*, 6 cilt (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), cilt IV, s. 1191.

⁶ Arabzâde Mehmed Arif Efendi, Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin oğludur. Zilkade 1151/Şubat 1739'da doğdu. 1175/1761-62'de müderrisliğe başladı, Şaban 1199/Haziran 1785'te Yenişehir-i Fener mollalığına yükseldi ve Mekke payesine hak kazandı. Muharrem 1204/Ekim 1789'da İstanbul kadısı oldu ve Anadolu payesi aldı. 25 Safer 1208/2 Ekim 1793'te ikinci defa İstanbul kadısı, iki yıl sonra Anadolu kazaaskeri oldu. 1213/1798-99 yılında Rumeli payesi ve ardından 1215/1801-2'de Rumeli kazaskeri oldu, ki bu göreve 1220/1805 yılında tekrar getirilmiştir. Şeyhülislam Şerif Efendizâde Atullah Efendi'nin azlinden sonra 27 Cemaziyelevvel 1223/21 Temmuz 1808 tarihinde Şeyhülislam oldu. Çok kısa bir süre, 22 Cemaziyelahir 1223/29 Ağustos 1808, azl edildi. 17 Şevval 1241/25 Mayıs 1816'da vefat etti. Bk. B.O.A. *Sadaret Defterleri*, no .357, s. 105; Beyhan, Mehmet Ali, *Saray Günlüğü (1802-1809)*, (İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2007), s. 241; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, cilt I, s. 314-5.

III. Selim'in katillerinin cezalandırılmasıyla ilgili detaylara bakacağız. Sonuç bölümünde ise III. Selim'in katilleri olarak bilinen grubun kimlikleri üzerinde duracağız.

I. Sahne : Alemdar Mustafa Paşa Saray Kapısında

Alemdar Mustafa Paşa yanındaki sekban askeri ve bir kısım ulemayla Soğuk Çeşme Kapısı'ndan geçip Bab-ı Hümayun'a, oradan Orta Kapı ve son olarak da Ak Ağalar Kapısına ulaşır.⁷ Bu arada Beşiktaş Sahilsarayı'na geziye çıkmak üzere gerekli hazırlıkların yapılmasını emreden IV. Mustafa yoldan geri döner, ki döndüğü sıralarda Alemdar Babü's-Saade Kapısı önündedir.⁸ Dönem kaynaklarında, saraydakilerle Alemdar Mustafa Paşa arasındaki iletişimi sağlayan şahsın kim olduğu üzerinde tam bir görüş birliği yoktur. Bazılarına göre, Alemdar Mustafa Paşa Silahtar Ağa'yı⁹ çağırır ve Sultan Selim'i görmek istediğini belirtir.¹⁰ Bu noktada Alemdar, Selim'i tekrar başa getirmekten bahsetmez, sadece ona söyleyecekleri birkaç "kelamı" olduğunu belirtir.¹¹ Oğulkyan'a göre, Alemdar Mustafa Paşa önce Şeyhülislam'ı saraya gönderir ve Silahtar Ağa'yı çağırır. Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa'dan zorla aldığı mühr-ü hümayunu Silahtar Ahmed Bey'e verir. Silahtar Ağa içe-

⁷ Georg Oğulkyan, *Georg Oğulkyan'ın Ruznamesi 1806-1810 İsyanları, III. Selim, IV. Mustafa, II. Mahmud ve Alemdar Mustafa Paşa*, Ermenice'den çeviren H. Andreasyan, (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1972), s. 27; Derin, F.Ç., "Yayla İmamı Risalesi", Tarih Enstitüsü Dergisi 3 (1973), s. 244-5; Mehmed Ali Beyhan (haz.), Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi (Târih-i Sultân Selim-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni)*, 2 cilt, (Ankara: TTK, 2003) cilt I, s. 175. Mustafa Necib, *Sultan Selim-i Salis Asrı Vekayi*, (İstanbul: Matbaa-yı Amire, 1270), s. 96'ya göre Alemdar Mustafa Paşa Orta kapıdayken Mercan Ağa'yı çağırır.

⁸ *Neticeti'l-Vekayi*, İstanbul Üniversitesi Tarih Yazmaları no. 2785, s. 33; Mustafa Necib, *Sultan Selim-i Salis Asrı Vekayi*, s. 97.

⁹ O zamanki silahtar-ı şehriyari Turna Ahmed Bey'dir. Silahtar ağaları ve silahdar-ı şehriyari sultanlara en yakın saray ricalindendir. Hasoda ağalarının ikincisi idi ve merasimlerde at üzerinde padişahın kılıcını sağ omuzunda tutarak taşırdı. Daha fazla bilgi için bk., İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, (İstanbul: TTK, 1988) s. 342-48.

¹⁰ *Yayla İmamı Risalesi*, s. 245; Oğulkyan, *Ruzname*, s. 27.

¹¹ *Yayla İmamı Risalesi*, s. 245.

ri girdikten sonra Darüssade ağası Mercan Ağa¹² ve Şeyhülislam Efendi geri gelerek “*efendim padişah mührü size vereceklerdir*” der. Bunun üzerine Alemdar “*ben mührü almaya gelmedim, onu alacak elbet birisi bulunur. Ben ancak Sultan Selim’i görüp ayağını öpmeye geldim, zira onun ekmeğini yemişimdir. Kendilerini dışarı çıkarın, konuşacağım vardır*” der. Karşısındakiler bu sözleri duyunca şaşırırlar ve harem dairesine girerler.¹³ Bu bilgilerden yola çıkarak, başlangıçta Şeyhülislam’ın IV. Mustafa’ya hal’ meselesinden bahsetmediği ve Alemdar Mustafa Paşa’nın mühr-ü hümayunu teslim etmek için gelmiş olduğunu bildirdiği sonucu çıkıyor. Eğer bu bilgiler doğruysa, IV. Mustafa’nın, Alemdar’ı sadrazam yaparak meseleyi büyümeden kapatmaya çalıştığı sonucunu çıkartabiliriz. Ama, Alemdar Mustafa Paşa sadrazam olma teklifini reddedince, Sultan, Paşa’nın gerçek niyetini anlamış olmalıdır.

Öte yandan, Mustafa Necib Efendi’ye göre, Alemdar Paşa tarafından çağrılan Silahtar Ağa değil, Darüssaade Ağası Mercan Ağa’dır ve Paşa gerçek niyetini en baştan ortaya koymuştur. Nitekim, Alemdar Mustafa Paşa, Mercan Ağa’ya ulema, rical, Rumeli ve Anadolu ayanlarının, III. Selim’i tekrar tahta çıkmasını istediğini belirtir.¹⁴ Yazara göre, Mercan Ağa geri döndüğü sırada Şeyhülislam Arif Efendi de içeri girer ve tam o sırada Babü’s-Saade kapatılır.¹⁵ Bazı dönem tarihçileri ise aradaki esas bağlantının Şeyhülislam Arif Efendi tarafından sağlandığını belirtir. Mesela, *Neticetü’l-Vekayi* yazarına göre, Alemdar Mustafa Paşa Babü’s-Saade’ye geldikten sonra Şeyhülislam Arabzâde’yi Sultan Mustafa tarafına gönderir.¹⁶ Ancak

¹² Mercan Ağa , Afrika kökenli bir tavaşidir. Hazine vekilliği ve hazinedarlık hizmetlerinden sonra M 1222/11 Mart -9 Nisan 1807’de Bilal Ağa yerine Darüssade Ağası oldu.

¹³ Oğulukyan, *Ruzname*, s. 27.

¹⁴ Mustafa Necib, *Sultan Selim-i Salis Asrı Vekayi*, s. 97. Benzer bir bilgi için bk. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, (İstanbul: Matbaa-yı Osmaniyye, 1309), cilt VIII, s. 304.

¹⁵ Mustafa Necib, *Sultan Selim-i Salis Asrı Vekayi*, s. 97.. Yazara göre, tam bu sırada III. Selim öldürülmektedir.

¹⁶ *Neticetü’l-Vekayi*, s. 32.

Şeyhülislam'ın dışarı çıkmaması üzerine Alemdar Mustafa Paşa telaşlanır ve Mercan Ağa'yı çağırarak onu tehdit eder.¹⁷

Aslında yukarıdaki kaynaklar arasındaki detay farklarını bir anlamda gideren iki kaynak var: Birisi Câbî Ömer Efendi *Tarihi*, diğeri de *Ruzname*'dir. Câbî Ömer Efendi, ilk önce Şeyhülislam ve yanında bulunan ulemanın¹⁸ Sultan Selim'in tahta çıkması talebini iletmek üzere saraya girdiklerini belirtir.¹⁹ Padişah ise, mührün Çelebi Mustafa'dan alındığını duymuştur. Mührü geri almak için kimi göndereceğini düşündüğü sırada Alemdar Mustafa Paşa'nın kapıya geldiğini öğrenir ve Silahtar Turna Ahmed Bey'i bu amaçla Paşa'nın yanına gönderir.²⁰ Alemdar Mustafa Paşa Silahtar Ağa'yı görünce, ona III. Selim'in cülusunu istediklerini belirtir ve hemen salıvermez. Saraydakiler, Silahtar Ağa'nın geri gelmemesi üzerine Darüssaade Ağası Mercan Ağa'yı Paşa'nın yanına gönderir. Alemdar Mustafa Paşa aynı isteği Mercan Ağa'ya da tekrarlar.²¹ *Ruzname*'de nakledilen bilgiye göre, Alemdar Mustafa Paşa saraya geldikten sonra hem Mercan Ağa'ya hem de Silahtar Ağa'ya hitap ederek ulema, ocaklı ve ayanların III. Selim'in tekrar tahta geçirilmesini istediğini belirtir ve III. Selim'i alıp gelmesini emreder.²² Bundan sonra Mercan Ağa IV. Mustafa'nın huzuruna çıkar ve dışardakilerin III. Selim'i davet ettiklerini ifade eder. Bu sırada Şeyhülislam Efendi de huzurdadır.²³

¹⁷ *Neticetü'l-Vekayi*, s. 32.

¹⁸ Yazara göre, korkuyla Ak Ağalar Kapısı'ndan içeri giren Şeyhülislam Arif Efendi'nin arkasından Şemseddin Efendi, Anadolu Kazaskeri Alizâde ve sabık Anadolu Kazaskeri Emin Beyefendi de gönderilmiştir. Bk. Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*, cilt I, s. 175.

¹⁹ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*, cilt I, s. 175.

²⁰ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*, cilt I, s. 175.

²¹ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*, cilt I, s. 175.

²² Beyhan, *Saray Günlüğü*, s. 231.

²³ Beyhan, *Saray Günlüğü*, s. 232.

II. Sahne: IV. Mustafa ve Adamları

III. Selim'in tekrar tahta çıkarılması meselesi ortaya çıktıktan sonra hem IV. Mustafa ve adamları hem de Alemdar Mustafa Paşa ve yanındakiler için sancılı bir süreç de başlar. Biz daha çok III. Selim'in öldürülmesiyle ilgilendiğimiz için IV. Mustafa ve adamları etrafında dönen olaylar üzerinde yoğunlaşacağız. Bu bağlamda, cevaplanması gereken iki önemli nokta var: Birincisi III. Selim'i öldürme kararının nasıl ve kimler tarafından alındığı, ikincisi ise IV. Mustafa'nın III. Selim'in katli hususunda oynadığı rol. Tahmin edilebileceği gibi bu hususlarda da dönem kaynaklarında farklı detaylarla karşılaşırız. *Ruzname* yazarına göre, Mercan Ağa ve Şeyhülislam Efendi, IV. Mustafa'nın huzurundayken III. Selim'in cülusunu ve IV. Mustafa'nın "kafese teşriflerini" niyaz eder. Israr karşısında IV. Mustafa kabul eder gibi olur ancak, özellikle Başçukadar Abdülfettah Ağa²⁴ Padişah'a kabul etmemesi için arkadan eliyle işaret etmektedir.²⁵ Bu duruma göre, suç IV. Mustafa da değil, daha çok Abdülfettah Ağa'dadır. Bu tip bir anlatımda aslında IV. Mustafa'nın adamları tarafından kandırılmış olduğu motifyle karşılaşırız.

Öte yandan, bazı dönem tarihçileri suçu yine harem ağalarına atmakla birlikte, IV. Mustafa'nın da bir rolü olduğunu ima eder. Örneğin, Asım'a göre, IV. Mustafa'nın huzuruna çıkan Şeyhülislam Arif Efendi meseleyi anlatırken, IV. Mustafa, karşısındakini Alemdar Mustafa Paşa ile işbirliği yapıp kendisini tahttan indirmek için saraya gelmekle suçlar ve ölümle tehdit ederek Şeyhülislam'ı huzurundan kovar.²⁶ Buradan da padişahın o sırada gergin olduğu ve Alemdar Mustafa Paşa'nın kendisini hal' etmek için saraya geldiğini anladığı sonucu çıkıyor. Ne yazık ki, Asım'da Şeyhülislam Arif Efendi'nin Padişah'a tam olarak ne dediğini ve IV. Mustafa'nın niye bu kadar sınırlendirdiğini tespit edemiyoruz. Başka bir dönem tarihçisi bir ipucu veri-

²⁴ Abdülfettah Ağa hakkında aşağıdaki sayfalarda bilgi verilmiştir.

²⁵ Beyhan, *Saray Günlüğü*, s. 232.

²⁶ Asım, *Tarih-i Asım*, (İstanbul: 1876), cilt II, s. 203-4. Benzer bilgi ve ifadeler için bk. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, cilt VIII, s. 304-5.

yor: *Neticetü'l-Vekayi* yazarına göre, Alemdar Mustafa Paşa tarafından IV. Mustafa'ya gönderilen Şeyhülislam Arif Efendi, III. Selim'in cülusunun istendiğini belirtir. Bunun üzerine sınırlanan Sultan, “*Sizler Sultan Selim'i istiyorsunuz pek güzel Sultan Selim'i veririm ancak telef ve helâk edüb cenazesini veririm*” cevabını verir.²⁷ Buna göre, cülus meselesini doğrudan Şeyhülislam ifade etmiş ve IV. Mustafa'nın sert tepkisiyle karşılaşmıştır.

Alemdar Mustafa Paşa'nın yanına dönmeye de cesaret edemeyen Şeyhülislam Efendi ne yapacağını bilemeden dolaşırken, Nezir Ağa²⁸ ve Abdülfettah Ağa gibi harem ağaları meseleyi kökünden çözmek isterler ve ancak III. Selim'in vücudu ortadan kalktığı zaman Alemdar Mustafa Paşa'nın da arzusuna ulaşamayacağına karar verirler.²⁹ Bu verilerden yola çıkarak iki ihtimal üzerinde durabiliriz. Birinci ihtimale göre, harem ağaları ya önceden IV. Mustafa ile konuşarak III. Selim'i ortadan kaldırmaya karar vermiştir, ki buna göre infaz padişahın emriyle ve insiyatifiyle olmuştur, ya da harem ağaları kendileri böyle bir karara varmıştır. Ancak, böyle ciddi bir kararın padişahın emri olmadan fiile geçirilmesi pek de makul görünmüyor. *Yayla İmamı Risalesi* yazarının naklettiklerine göre, Silahtar Ağa, Alemdar Mustafa Paşa ile konuştuğundan sonra meselenin iç yüzünü hemen anlamıştır. Silahtar Ağa'nın durumu IV. Mustafa'ya nakletmesinden sonra, Mirahor-ı Evvel Mehmed Ağa,³⁰ Nezir Ağa, Sır Katibi Arif Bey³¹ ve Başçukadar Abdülfettah Ağa gibi sarayın ileri gelenleriyle bir durum müzakeresi yapılmıştır. Ağaların önerisi bu noktadan sonra geri dönüş olmayacağı ve IV.

²⁷ *Neticetü'l-Vekayi*, s. 32.

²⁸ Nezir Ağa, Afrika'dan getirilen tavaşilerdendir. Muharrem 1223/Nisan Mayıs 1808'de hazine-i hümayun vekili oldu. Aşağıda göreceğimiz üzere III. Selim'in katlinde dahil olduğu gerekçesiyle öldürüldü.

²⁹ Asım, *Tarih-i Asım*, cilt II, s. 204.

³⁰ Mirahor-ı evvel Mehmed Ağa hakkında aşağıdaki sayfalarda bilgi verilmiştir.

³¹ Sırkatibi Arif Muhit Bey, IV. Mustafa'nın tahta geçtiği gün sırkatibi olarak atandı. IV. Mustafa dönemine ait ruzname Arif Efendi tarafından tutulmuştur. IV. Mustafa'nın tahttan indirildiği tarihte (4 Cemaziyelahir 1223/28 Temmuz 1808) bu görevden azledildi. Bk. Beyhan, *Saray Gırtlüğü*, s. 9. İlerleyen sayfalarda anlatacağımız üzere III. Selim'in öldürülmesinden suçlu bulunarak idam edilmiştir.

Mustafa'nın tahtta kalmasının tek yolunun III. Selim'in öldürülmesi olduğu üzerine yoğunlaşır.³² Câbî'nin de açıklaması bu yöndedir. Bu tarihçiye göre, Mehmed Ağa, yanındaki ağalara eğer III. Selim ve Şehzade Mahmud öldürülürse, rakipsiz kalan IV. Mustafa'nın tahttan indirilmesi tehlikesinin ortadan kalkacağını belirtir.³³

Öte yandan, tahtından kolayca vazgeçmeye niyeti olmayan ve bu uğurda III. Selim'i öldürmekten çekinmeyecek bir IV. Mustafa imajı da çizilir. Zaten Oğulkyan'a göre, Alemdar Mustafa Paşa'nın cülus istediğini duyan padişah çok öfkelenmiş ve "*Ben tahttan inmem. Sebebi nedir? Düşmana bir kale mi teslim ettim veya devlete bir zararım mı dokundu. Şunu bil ki ölsem de inmem, lazım geleni yapar ve kendimi rezil etmem*" diyerek kararlığını ortaya koymuştur.³⁴ Nitekim, *Neticetü'l-Vekayi* yazarına göre, geri dönen Mercan Ağa olanları IV. Mustafa'ya nakledince Sultan, Şeyhülislam'ı dışarı göndermiş, tüm harem ağalarıyla III. Selim'in dairesine varmış ve onu öldürtmüştür.³⁵ Yani, bu tarihçiye göre, IV. Mustafa hem ölüm emrini vermiş hem de bizzat kendisi de bu amaçla III. Selim'in dairesine gitmiştir. Câbî tam olarak Sultan'ın emri verdiğini söylemese de, olanları öğrendikten sonra hemen sonra Nezir Ağa ve diğerlerinin harekete geçtiğini belirtir, ki bu da III. Selim'in katlinde IV Mustafa'nın bir rolü olduğunu ima eder niteliktedir.³⁶ Kalost Arapyan ise durumu daha en başından anlayan IV. Mustafa'nın Nezir Ağa'yı tehdit ederek birkaç adamıyla beraber III. Selim'i öldürmeye gönderdiğini vurgular.³⁷ Yabancı bir gözlemciye göre de emri veren doğrudan IV. Mustafa'dır. Sultan, Kızlar Ağasına bir kaç adamla gidip III. Selim'i öldürmesini emretmiştir.³⁸ Daha geç dönem tarihçisi olan Cevdet Paşa ise,

³² *Yayla İmanı Risalesi*, s. 245.

³³ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*, cilt I, s. 176.

³⁴ Oğulkyan, *Ruzname*, s. 28.

³⁵ *Neticetü'l-Vekayi*, s. 32.

³⁶ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*, cilt I, s. 175-6.

³⁷ Arapyan, *Alemdar Mustafa Paşa*, s. 10.

³⁸ Saint-Denys, Juchereau de, *Révolutions de Constantinople en 1807 et 1808, précédées d'observations générales sur l'état actuel de l'Empire Ottomane, et des considérations sur la Grèce*, 2 cilt. (Paris, 1819), cilt II, s. 184.

Sultan Mustafa'nın yakın çevresini ("kurenasını") yanına çağırarak onlarla görüştiğini ve onlardan ne yapılmasına dair görüş talep ettiğini belirtir. Kurenası Şehzade Mahmud ve III. Selim'in öldürülmesinin en uygun çözüm olduğunu vurgulayarak Sultan'dan izin isterler ve IV. Mustafa gerekli izni verir.³⁹ III. Selim'in öldürülmesine karar verildikten sonra, harem ağaları hemen harekete geçer ve III. Selim'in dairesine giderler. Bunun üzerine Mehmed Ağa, Sırkatibi ve harem ağalarından bazıları ile sofalılardan birkaç kişi, Bostancıbaşı'nı çağırıp ona meseleyi açtıklarında Bostancıbaşı, bostancı ocağının daha önce bir padişahın öldürülmesinde dahil olmadığını belirterek affını ister, bu yüzden de diğerlerinin hakaretlerine maruz kalır. Bunun üzerine Bostancıbaşı "*durun adam getireyim*" dediğinde ise onun bu bahaneyle meseleyi dışardakilere bildirileceğini düşünerek bir odaya hapsederler.⁴⁰ *Neticetü'l-Vekayi* yazarına göre de Bostancıbaşı isteksiz davranmıştır. Başçukadar Abdülfettah, Hazine Vekili Nezir, Hazine Kethüdası Selim Ağa,⁴¹ Mirahor-ı evvel Seyyid Mehmed, Sırkatibi Arif Bey, harem ağalarından Firuz ve Küçük Cevher, Ali Bey, İbrahim Bey ve Abdülkerim Ağa, Kahvecibaşı Zağlı Süleyman ve tebdil hasekilerinden Hacı Bağdadlı Ali Ağa⁴² ve bunlardan başka bostancıların da dahil olduğu kırktan fazla kişi şimşirlik kapısından içeri girer. Yazara göre sadece o mahalde bulunan Bostancıbaşı Sarıyerli Ali Ağa⁴³ "*bu ifade olunan maslahat benim işim değildir. İsterseniz beni bu mahalde katil edin. Bu maddeye cesaretim yoktur. Hasılı edemem*" diyerek onlara katılmayı reddeder. Bunun üzerine teklifi yapanlar onu yaralayıp, kimseye haber vermesin diye civarda bir odaya hapsederler.⁴⁴

³⁹ Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, cilt VIII, s. 305.

⁴⁰ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*, cilt I, s. 176.

⁴¹ Selim Ağa hakkında bilgi aşağıdaki sayfalarda verilmiştir.

⁴² Hacı Ali Ağa o dönemde tebdil hasekisi olarak görev yapmaktaydı. Aşağıda belirteceğimiz üzere III. Selim öldürülmesinden sonra idam edildi.

⁴³ Sarıyerli Ali Ağa, haseki ağalığı yaptıktan sonra 20 Ra 1222/28 Temmuz 1807 tarihinde bostancıbaşı olarak atanmıştır. B.O.A. *Sadaret Defterleri*, no. 357, s. 35.

⁴⁴ *Neticetü'l-Vekayi*, s. 33.

Olayları o dönemde yaşamış olan babası Tayyar Efendi'den naklen anlatan Tayyazâde Ahmed Ata, babası Lalelik'te iken bu grubun hareme doğru süzülüklerini gördüğünü belirtir. Tayyazâde'ye göre, III. Selim'i öldürmek üzere yanına gidenler Abdülfettah Ağa, Bağdadlı Hacı Ali Ağa, bostancıardan Deli Mustafa ve Mirahor-ı evvel Mehmed Ağa, Cevher Ağa ve Selim Ağa ve iki adet bostancıdır.⁴⁵ Aynı yazara göre, durumu farkedenden babası Tayyar Efendi gayri ihtiyarî bu gruba doğru yönelmiş ve Nezir Ağa'ya yanışıp III. Selim'in öldürülmesini engellemek için ona nasihat etmiştir.⁴⁶ Ancak bekleneceği üzere sözlerine hiç itibar edilmemiş, hatta Selim Ağa önce saraydaki III. Selim taraftarlarını öldürüp ondan sonra da Sultan'ı öldürme fikrini ortaya atmıştır. Ancak Nezir Ağa'nın kaybedilecek vakit olmadığını bildirmesi üzerine yollarına devam etmişlerdir.⁴⁷ Bunun üzerine Tayyar Efendi, Seferli Kethüdası Recep Paşazâde Mehmed Beyefendi'nin yanına gitmiş, diğerleri de hareme doğru yollarına devam etmiştir.⁴⁸ Yazarın yukarıda anlattıklarının doğru olup olmadığını tetkik edecek başka kaynağımız maalesef yoktur. Ancak Tayyazâde'nin, babasının hükümdarı kurtarmakta ne büyük rol oynadığını göstermek gibi bir çaba içinde olabileceğini göz önünde tutmakta fayda var.

Asım'a göre, Abdülfettah ve Nezir Ağalar yanlarına kendi adamları ve bostancıardan da belli bir miktar alarak III. Selim'in kaldığı odaya giderler.⁴⁹ *Ruzname*'ye göre, Başçukadar huzurdan çıkıp Hazine Vekili Nezir Ağa'yı ve muhasibandan Firuz Ağa ile Cevher Ağa'yı ve birkaç bostancıyı alır. Nezir Ağa önderliğinde şimsirlikden hareme girerler.⁵⁰ Cevdet Paşa ise III. Selim'i öldürmeye giden grupta Başçukadar Abdülfettah Ağa, Hazine Kethüdası Ebe Selim Ağa, Nezir Ağa, Mirahor Deli Eyüboğlu Mehmed, Tebdil Hasekisi Bağdadî Hacı Ali Ağa ve bostancılarından Deli Mustafa,

⁴⁵ Tayyazâde Ahmed Ata Efendi, *Tarih-i Ata*, (İstanbul: 1291-3), cilt III, s. 53-4.

⁴⁶ Tayyazâde Ahmed Ata, *Tarih-i Ata*, cilt III, s. 53.

⁴⁷ Tayyazâde Ahmed Ata, *Tarih-i Ata*, cilt III, s. 54.

⁴⁸ Tayyazâde Ahmed Ata, *Tarih-i Ata*, cilt III, s. 54.

⁴⁹ Asım, *Tarih-i Asım*, cilt II, s. 104.

⁵⁰ Beyhan, *Saray Günlüğü*, s. 232.

baltacılarından ve bostancılarından belli bir miktar olduğunu belirtir.⁵¹ *Yayla İmamı Risalesi*'nde Mercan Ağa ile ilgili ilginç bir tespit yapılmaktadır. Yazara göre, IV. Mustafa'nın da onayı üzerine Hazine Vekili Nezir Ağa, Darüssade Ağası'ndan anahtarları istemiş, onun razı olmaması üzerine anahtarları zorla elinden almış ve Başçukadar ile III. Selim'in bulunduğu odaya varıp kendisini Sultan'ın istediğini belirtmiştir.⁵²

Görüldüğü üzere, Sultan Selim'i öldürmek üzere gelenlerin kaç kişi olduğu ve kimlerden oluştuğuna dair tam bir fikir birliği yoktur. Bazıları kırk kişilik⁵³ bir gruptan bahsederken, bazıları on iki kişiden bahseder.⁵⁴ Kesin olan husus III. Selim'in öldürülmesinde aktif rol oynayanların birkaç harem ağası olmasıdır.

III. Sahne : Sultan Selim'in Katli

Ölümünden hemen önce III. Selim'in tam olarak nerede olduğunu ve etrafındaki kargaşadan haberi olup olmadığını ne yazık ki tam olarak bilemiyoruz. Dönem kaynakları genelde kendi dairesinde olduğunu belirtir. Ama *Ruzname*'de, Nezir ve Abdülfettah Ağalar içeriye girdiğinde canını kurtarmak için bulunduğu odanın damına çıktığı belirtilir. Oradan ağalar dairesine geçebilse canını kurtarması mümkünken, kazayla yine bulunduğu odaya girer.⁵⁵ Bu kaynaktaki ipucuna dayanırsak, III. Selim'in muhtemelen adı geçen ağalar gelmeden kısa bir süre önce meseleden haberdar olduğunu ve canını kurtarmaya çalıştığını düşünebiliriz. Câbî'ye göre, III. Selim tahttan indirildikten sonra sonra sık sık yaptığı gibi Şehzade Mahmud ile sohbet etmektedir, ki o gün de Raşid Tarihi üzerinde konuşmaktadırlar.⁵⁶ Oğulokyan da Sultanın odasında olduğunu, kitap okumak ve dua etmekle meşgul olduğunu

⁵¹ Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, cilt VIII, s. 305.

⁵² *Yayla İmamı Risalesi*, s. 245.

⁵³ *Neticetü'l-Vekayi*, s. 33.

⁵⁴ Oğulokyan, *Ruzname*, s. 31.

⁵⁵ Beyhan, *Saray Günlüğü*, s. 232.

⁵⁶ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*, cilt I, s. 176. *Ruzname* yazarı da Şehzade Mahmud'un III. Selim'in yanında olduğunu belirtir, Beyhan, *Saray Günlüğü*, s. 232.

vurgular.⁵⁷ *Yayla İmamı Risalesi* yazarına göre, III. Selim öğle namazını kılmaktadır.⁵⁸ Saint-Denys'e göre de, III. Selim öğle namazını kıldığı sırada Kızlar Ağası ve adamları içeri girer.⁵⁹ Daha geç dönem tarihçilerinden Öztuna ve Danişmend ise III. Selim'in öldürülmesine yakın zamanda ney çaldığını belirtir.⁶⁰ Dönem kaynaklarında rastlayamadığımız bu bilgi muhtemelen Sultan'ın ölümünü ulvileştirmeye çabasından kaynaklanmaktadır.

Genellikle III. Selim'in odasında yalnız olmadığı belirtilir. Oğulkyan, III. Selim'in dairesinde yalnız ve savunmasız olmadığını, yanında kendisine hizmet eden iki tane siyahî ağa olduğunu belirtir. Yazara göre, bu iki hizmetkar efendilerini korumaya çalışmış, ancak on iki kişi karşısında başarılı olamamıştır.⁶¹ Saint-Denys de Sultan'ın yanında birkaç hizmetkâr olduğunu vurgulayanlar arasındadır.⁶² Reşat Ekrem Koçu'nun bir anlatımına göre, bu esnada III. Selim'in yanında Refet Kadın ve iki cariyesi vardır. Cariyelerden birinin ağaların o tarafa geldiğini haber vermesi üzerine telaşlanan III. Selim mescid gibi kullandığı küçük bir odaya geçmek isterken kapı açılır ve Abdülfettah ile Nezir Ağa içeri girer.⁶³ Aradaki detay farklarını bir kenara bırakırsak, III. Selim'in ağaların geldiği sırada odasında olduğu neredeyse kesindir. Ölümüne gelince, bazı anlatımlara göre, içeri giren ağalar hemen saldırmamıştır. Mesela, Câbî'ye göre, Nezir Ağa "*Buyrun efendim, sizleri isterler, kul ve umum devlet-i aliyenin ricâl ve ulemâsi*" diyerek III. Selim'i dışarı davet eder. Câbî'nin anlatımından III. Selim'in bunu tekrar tahta geçme teklifi olarak algıladığı ve "*Bana padişahlık gerekmez, Nezir var git işine*"

⁵⁷ Oğulkyan, *Ruznâme*, s. 31.

⁵⁸ *Yayla İmamı Risalesi*, s. 245.

⁵⁹ Saint-Denys, *Revolutions de Constantinople*, cilt II, s. 184.

⁶⁰ Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, cilt VI, s. 477, Öztuna, *Osmanlı Padişahlarının Hayat Hikayeleri*, (İstanbul, Ötüken, 1998), s. 335; Danişmend, cilt IV, s. 91. Bunu belirten başka bir şahıs da John Freely'dir. "Murder in the Music Room" başlığı altında anlattığı olayda Freely, o gün Selim'in "kafes"ten çıkmasına izin verildiği ve müzik odasında ney çaldığını ve harem kadınlarının da onu dinlediğini belirtir, John Freely, *Inside the Seraglio: The Private Lives of the Sultans in Istanbul*, (Viking, 1999), s.229.

⁶¹ Oğulkyan, *Ruzname*, s. 31.

⁶² Saint-Denys, *Revolutions de Constantinople*, cilt II, s. 184.

⁶³ Reşat Ekrem Koçu, *Topkapı Sarayı*, (İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi Neşriyat), s. 191.

diye cevap vererek tekrar tahta çıkmayı reddettiği sonucu çıkıyor.⁶⁴ Ama sonraki cümlelerden aslında Selim'in bunun bir suikast teşebbüsü olmasından şüphelendiğini ve o yüzden reddettiğini gösteren emareler de var. Örneğin, Nezir Ağa'nın telkinleriyle harekete geçmeyen III. Selim, yanında bulunan Şehzade Mahmud'un kendisini cülus için çağırmasının doğru olabileceğini ifade etmesi üzerine "*Kanı Büyük Ağa*" diye sorar. Karşılığında onun IV. Mustafa'yı sakinleştirmeye çalıştığını söylemesi üzerine ancak III. Selim dışarı çıkar.⁶⁵ O sırada Kızlar Ağası gelip "*kul gelmiş sizi istiyor*" deyince o da bunu istemediğini, kendisini rahat bırakmasını söyler. Sonunda mecburen dışarı çıkar, ve dışarıda bekleyen ağaların hücumuna hedef olunca "*bana kıymayın ben masumum*" der.⁶⁶ Câbî'nin verdiği detaylarla Kalost Arapyan'ın anlatımı arasında büyük bir benzerlik göze çarpmaktadır. Bu yazara göre, III. Selim'i kandırarak odasından çıkarmak isteyen Nezir Ağa kendisini tekrar tahta çıkarmak üzere sarayın dışında askerlerin toplandığını, hatta IV. Mustafa'nın tahtından feragat ettiğini belirtir. Ancak III. Selim'i ikna edemez ve öldürmeye teşebbüs eder.⁶⁷ *Yayla İmamı Risalesi* yazarı da, Selim'in kendisini tekrar tahta çıkarmak üzere teşebbüs olduğu haberini duyduğunu, ancak hallerinden şüphelendiği için ağaların davetini kabul etmek istemediğini belirtir.⁶⁸

Neticetü'l-Vekayi yazarına göre, kırk kişilik grup III. Selim'in dairesine girerek kendisini odadan dışarı çıkarır. Yani bu yazara göre, Selim dairesinde değil dışarıda katledilmiştir. Bundan sonra da Şehzade Mahmud'un odasına girdiklerinde, şehzade lalası Anber Ağa tarafından himaye edilerek, Kuşhane'ye saklanır.⁶⁹ *Ruzname*'den devam edecek olursak, III. Selim kazayla tekrar kendi dairesine dönünce, ağalar üzerine hücum ederek boğazına

⁶⁴ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*, cilt I, s. 176.

⁶⁵ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*, cilt I, s. 176.

⁶⁶ Oğulokyan, *Ruzname*, s. 31.

⁶⁷ Arapyan, *Alemdar Mustafa Paşa*, s. 10.

⁶⁸ *Yayla İmamı Risalesi*, s. 245.

⁶⁹ *Neticetü'l-Vekayi*, s. 33.

ip takıp çekerler, ancak ip koptuğu için başarılı olamazlar.⁷⁰ Bunun üzerine Dadı Kadın tekrar ip getirir ve bir ucundan Fettah Ağa diğer ucundan elleri nişanlı bir bostancı çekiştirir.⁷¹ O sırada III. Selim “*aman aman bana kıyma*” diye önce eli nişanlı bostancının elini bus ettiğini ama onun merhamet etmediğini Şehzade Mahmud kendi gözleriyle görür, ki bu da Mahmud’un odada olduğu konusunda ipucu veriyor.⁷² Muhtemelen Alemdar Mustafa Paşa dışarda olduğu için fazla vakitleri olmadığını bilen Nezir Ağa ve Mehmed Ağa yanına gelip boynuna bir “ahmediye” takarlar. Arbede sırasında Mirahor devrik padişaha bir tokat atar, başçukadar da hayalarını sıkar.⁷³ Başka bir kaynak da Sultan’a ilk tokadı Hazine Vekili Nezir Ağa’nın attığını belirtiyor.⁷⁴ III. Selim’in yanındakiler de onu savunmak için bir hamle yapmıştır. Ancak karşı taraftan bazıları III. Selim’e hançerle saldırır, bir kısmı da iple boğmak için yere yatırır.⁷⁵ Sonunda boynuna ipi geçirip, bir ucundan Tebdil Hasekisi Hacı Bağdadî, diğer ucundan ise Abdülfettah Ağa çeker, bu sırada Nezir Ağa boğazını, Büyük İmrahor da hayalarını sıkar ki, III. Selim yaklaşık iki saatlik bir işkenceden sonra akşamüstü ölmüştür.⁷⁶

Harem ağalarının şahsi garazlarından mi yoksa III. Selim’in diremesini engellemek için mi bu kadar eziyet yaptıklarını tam olarak bilmek mümkün değil. Mustafa Necib’in belirttiğine göre, Sultan’ın pazularında hançer yarası vardır.⁷⁷ *Ruzname* yazarı da bunu doğrulamakta ve III. Selim’in öldürülmesinin iki saate yakın sürdüğünü, çeşitli yerlerinden darb edildiğini ve birkaç yerinden şiş vurulduğunu belirtir.⁷⁸ Mustafa Necib de epeyce bir iş-

⁷⁰ Beyhan, *Saray Günlüğü*, s. 232. Kalost Arapyan bunun bir ip değil, “padişahın boğuşurken başından boğazına doğru inmiş bir bez” olduğunu belirtiyor. Bk. Arapyan, *Alemdar Mustafa Paşa*, s. 10.

⁷¹ Beyhan, *Saray Günlüğü*, s. 232.

⁷² Beyhan, *Saray Günlüğü*, s. 232.

⁷³ *Yayla İmanı Risalesi*, s. 245-6.

⁷⁴ Oğulkyan, *Ruzname*, s. 31.

⁷⁵ Oğulkyan, *Ruzname*, s. 31.

⁷⁶ Oğulkyan, *Ruzname*, s. 31.

⁷⁷ *Mustafa Necib, Sultan Selim-i Salis Asrı Vekayi*, s. 99.

⁷⁸ Beyhan, *Saray Günlüğü*, s. 233.

kenceye maruz kaldığını hatta bir kılıç darbesiyle sakalının bir tarafının tamamen koptuğunu, çenesinin yarıldığını ve dişlerinin kırıldığını belirtir.⁷⁹ Bu hareket ya III. Selim'i iyice elden ayaktan düşürmek ya da karşı saldırıda bulunduğu için yapılmış olabilir. Gerçekten de Câbî, üzerine hücum edildiğinde savunmaya geçen devrik Sultan'ın saldırganlardan birkaçını yaralamasına rağmen, kiminin sakalını yolduğunu ve kiminin de hayasını sıktığını vurguluyor. Ancak haremde verilen bir ipe boğulur.⁸⁰ Hatırlanacağı üzere, Saint-Denys, Sultan'ın ağalar içeri girdiği sırada öğle namazını kıldığını belirtiyordu. Nitekim, Sultan'ın rükuya gittiği esnada Kızlar Ağası'nın adamlarına işaret verdiğini ve bu emirle Sultan'ın boynuna ipin hızlıca geçirildiğini belirtir. Ağanın adamlarının bir kısmı kendisine yardım ederken diğer bir kısmı da odadaki hizmetkarları engeller. Tam o anda III. Selim doğrulmayı başarır ve canını kurtarmaya çalışır. Bir yandan katillerine yumruklar savururken, diğer yandan da hizmetkarlarını yardıma çağırır.⁸¹ Hizmetkarları kendilerini engellemeye çalışanlardan kurtulmaya uğraşırken, şiddetli bir yumrukla Sultan'ın bacakları arasına düşen Kızlar Ağası durumdan faydalanarak hayalından sıkar. Bilincini kaybeden Sultan kendine gelmeden de boğarak öldürür.⁸²

Daha geç dönem tarihçisi Reşad Ekrem Koçu'ya göre, III. Selim, içeri girenlere "cellad mısınız" diye sorar, Nezir Ağa da cevaben bütün fesadın onun başı altından çıktığını söyleyerek diğerlerine harekete geçmelerini emreder. O sırada Pakize ismindeki cariyesi, padişahla harem ağalarının arasına atılır, fakat bostancıların bir darbesiyle bir kenara düşer. III. Selim de yüzüne gelen bir kılıç darbesiyle bayılır. Ondan sonra da "*on belki de daha fazla hançer darbesiyle delik deşik edilir*".⁸³ Bu hikayeye göre, Selim ipe boğula-

⁷⁹ Mustafa Necib, *Sultan Selim-i Salis Asrı Vekayi*, s. 98.

⁸⁰ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*, cilt I, s. 176.

⁸¹ Saint-Denys, *Revolutions de Constantinople*, cilt II, s. 185.

⁸² Saint-Denys, *Revolutions de Constantinople*, cilt II, s. 186.

⁸³ Koçu, *Topkapı Sarayı*, s. 191.

rak değil hançer darbesiyle öldürülür, ki dönem kaynakları tarafından verilen açıklamaların hepsine zıt düşen bir bilgidir.

Sultan Selim'in katli sahnesinde dikkati çeken bir hususdan bahsetmekte fayda var. Genelde dönem kaynakları arasında III.Selim'in ölümünün epey eziyetli olduğuna dair ortak kanı var. Bu da bize III. Selim'in canını kurtarmak için mücadele ettiğini gösterir. Ancak burada vurgulanması gereken esas nokta, katil işinin biraz acemice yapıldığını da göstermesidir, ki Sultan'ın karşı mücadelesiyle birleşince gayet eziyetli ve uzun bir sahne olması normal görünüyor. Oğulukyan aslında bu konuda bazı ipuçları veriyor. Yazarın anlattığına göre, yanındaki iki adam da öldükten sonra tamamen savunmasız kalan III. Selim mücadeleye devam etmiş ve katillerini epey uğraştırmıştır. Onun direnişi yüzünden mesele iyice zorlaştığından, direncini kırmak için kimi sakalını çeker, kimi tokat atar. Muhtemelen işin sarpa sardığını farkedene Başçukadar Abdülfettah Ağa o sırada saraydaki cellatları ve meydan ustalarını çağırır. Onlar gelmeyince, hamlacıları çağırır ama onlar da gelmez.⁸⁴ Bu da onların isteksiz olduğunu göstermenin yanı sıra III. Selim'in niye bu kadar eza verici bir ölüme mahkum olduğu hakkında da ipucu verir, çünkü bu kaynağa dayanarak Selim'in katli esnasında bu işin erbabı cellatların mevcut olmadığını, neticede zaten Alemdar Paşa içeri girmeden IV. Mustafa'yı tahtta rakipsiz bırakmaya çalışan katillerin telaşlarının da muhtemelen işin uzamasına sebep olduğunu iddia edebiliriz. Vurgulanması gereken başka bir husus ise, hanedan mensuplarının kanının dökülmemesi kaidesine uyararak, III. Selim'i boğarak öldürmeye çalışmalarıdır. Aslında silahlı olan bu grubun, özellikle de bostancılardan, kılıç darbesiyle III. Selim'i öldürmeleri pek zor olmasa gerekir. Ancak, yukarıda çeşitli kaynaklardan nakletmeye çalıştığımız detaylara dikkat edilirse, III. Selim'in katillerinin ya boynuna ip geçirmeye ya da onu çeşitli ezalarla yere yatırarak boğmaya çalıştıkları fark edilir.

---

⁸⁴ Oğulukyan, *Rızname*, s. 31.

Bu ezalı dakikalardan sonra, nihayet Alemdar Mustafa Paşa tam Ak Ağalar Kapısını kırmayı düşündüğü sırada bir “Arab” çıkıp III. Selim’in öldüğünü belirtir, bunun üzerine Alemdar Mustafa Paşa da naaşını görmek ister.⁸⁵ Mustafa Necib Efendi’ye göre, III. Selim’in naaşı Orta Kapu’ya konulduktan sonra Babü’s-Saade’den dışarıya “*Sultan Selim beş gündür vefat etmiştir. Beyhude guluv edüb Sultan Selim’i istemenin ne faidesi vardır*” diye seslenilir.⁸⁶ Bunun üzerine geriye kalan tek Şehzadenin de öldürülme ihtimali dışardakilerin akıllarına gelince duvardan sekban aşdırıp ve dışarıdan da kapı kırılarak Babü’s-saade’den içeri girilir.⁸⁷ *Neticetü'l-Vekayi*’ye göre ise, Selim’in ölüm haberinden sonra Yeniçeri Ağası ve Kul Kethüdası harem kapılarını baltalarla kırıp, içeri girdiklerinde Şehzade’yi karanlık bir yerde bulurlar. Şehzade dışarı çıkarıldıktan sonra bir müddet istirahat eder ve sonra Hurka-yı Saadet odasında biat töreni yapılır.⁸⁸

Eğer Osmanlı tahtına geçebilecek başka bir aday olmasaydı, belki de IV. Mustafa’nın Sultan Selim’i öldürtmesi kendisinin tahtta kalması için isabetli bir karar olabilirdi. Ancak Şehzade Mahmud’un hayatta kalması durumu değiştirdi. *Ruzname*’ye göre, diğerleri Selim’i öldürmekle meşgulken, Anber Ağa Şehzade Mahmud’u kaçıır ve adamlarını silahlandırıp şehzadeyi korumakla görevlendirir.⁸⁹ Aslında Şehzade Mahmud’un kurtulması biraz şans ve biraz da ona sadık adamların çabalarıyla olmuş gibi görünüyor.⁹⁰ III. Selim öldürüldükten sonra ona da hücum edilmiş ama lalası Anber Ağa’nın savunması karşısında bu girişim pek başarılı olamamıştır, bir süre sonra IV. Mustafa’nın da bizzat hücum ettiğini bazı kaynaklar belirtiyor, ki onun hücumuna da Anber Ağa karşı koyabilmiştir.⁹¹ Câbi’ye göre dışarda beklemek-

⁸⁵ *Yayla İmamı Risalesi*, s. 246.

⁸⁶ Mustafa Necib, *Sultan Selim-i Salis Asrı Vekayi*, s. 97.

⁸⁷ Mustafa Necib, *Sultan Selim-i Salis Asrı Vekayi*, s. 97; Asım, *Tarih-i Asım*, cilt II, s. 205. *Neticetü'l-Vekayi*, s. 32-33a.

⁸⁹ Beyhan, *Saray Günlüğü*, s. 233.

⁹⁰ Asım, *Tarih-i Asım*, cilt II, s. 205.

⁹¹ Mustafa Necib, *Sultan Selim-i Salis Asrı Vekayi*, s. 99; Oğulokyan, *Ruzname*, s. 29. Anber Ağa cülustan sonra hazinekar ağa nasb edilmiştir. Bk. *Neticetü'l-Vekayi*, s. 35a.

ten sıkılınca Silahtar Ağa nihayet içeri gönderilmiş ama o yolda kaftancısının işaretiyle olayın bittiğini anlayarak, Alemdar Paşa'ya “*gördün mü efendim, beni salıvermedin, Darüssade Ağası olacak deli Arab da hıfz u hırsaset edemeyüb Sultan efendimize kıymışlar, helâk olmuş*” der.⁹² *Ruzname* de odun anbarından baltalar getirildiğini ve Babü's-Saade'nin kırılmaya çalışıldığını doğrular, ama bunu başaramayınca kurşuna adam çıkarıp ve çıkan adamlar seferli kethüdasının damından ağalar dairesine girip Babü's-saadeyi açarlar.⁹³

III. Selim'in naaşı Perşembe gecesi Babü's-Saade önüne kurulan sayebanda beklemiş ve ertesi günü defnedilmiştir.⁹⁴ Rical de o gece Bab-ı Ali'de kalmıştır. Ertesi günü Şeyhülislam, vüzera ve ulemanın da katıldığı törenle Laleli'de babası III. Mustafa'nın türbesine defnedilmiştir.⁹⁵

IV. Suçluların Cezalandırılması

II. Mahmud'un tahtta geçmesinin hemen akabinde III. Selim'in katillerinin öldürülmesi işlemi başlar. Bunların bir kısmı hemen yakalanmış ve Bostancıbaşı mahbesine gönderilmiştir.⁹⁶ II. Mahmud hemen bir hatt-ı hümayun yayımlayarak, başta Darüssade Ağası Mercan Ağa'nın, olduğu mahalde katlini ve kesik başının Orta Kapı'ya konulmasını, mahpuslardan ise şimdilik bazılarının katliyle bunların dışında firarilerin de araştırılıp hıyanet edenlerin defterlerinin gönderilmesini emreder.⁹⁷ Firarilerin nasıl kaçtıklarına dair bir ipucunu Câbî vermektedir: Ona göre, Alemdar Mustafa Paşa'nın III. Selim'in bir kılma zarar gelirse Enderun'da Şehzade Mahmud'dan başka herkesi öldürmekle tehdit etmesi üzerine “*kimi camdan kimi tebdilen*” herkes bir tarafa kaçmıştır.⁹⁸ Hatta üç tane iç harem ağasının İncili Köşk'ten iple

⁹² Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*, cilt I, s. 176.

⁹³ Beyhan, *Saray Günlüğü*, s. 233.

⁹⁴ Mustafa Necib, *Sultan Selim-i Salis Asrı Vekayi*, s. 99.

⁹⁵ Mustafa Necib, *Sultan Selim-i Salis Asrı Vekayi*, s. 99; *Neticetü'l-Vekayi*, s. 33a.

⁹⁶ Mustafa Necib, *Sultan Selim-i Salis Asrı Vekayi*, s. 99.

⁹⁷ T.S.M.A. E. 9325 (tarihsiz).

⁹⁸ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*, cilt I, s. 177-8.

aşağı indiğini, bir kayığa binerek İhsaniye'de [Üsküdar] bir kahveye kaçtıklarını belirtir.⁹⁹

Elimizdeki bir belgeden de III. Selim'in katli vakasında rol alanların yakalanması ve cezalandırılmasında çok hızlı davranıldığını görüyoruz. Nitekim, II. Mahmud'un tahta geçmesinin hemen ertesi günü (5 Cemaziyelahir 1223/29 Haziran 1808), başta Nezir Ağa ve Mirahor-ı Evvel Mehmed Ağa olmak üzere III. Selim'in katlinde dahil olan harem ağalarının ellerinde bulunan mukataaların Darbhane tarafından zabtına dair emir çıkartılmıştır. Çıkarılan emre göre eğer bu mukataaların muaccelesinden darbhaneye borçları varsa onlar da tahsil edilecektir.¹⁰⁰ Belgeye eklenen bir defterde, Hazine Kethüdası Kaftancısı Mustafa Nasfet Efendi, Darüssade Ağası Katibi Hafız Mustafa Efendi ve oğlunun, Tayfur Paşazâde Mabeyn-i Hazret-i Şehriyari Ali Bey, Çukadar-ı Şehriyari Seferli Ağalarından Abdülfettah Ağa, Mabeynci Abdülkerim Ağa, Serkahveci ve Mabeynci Süleyman Ağa, Mabeynci İbrahim Ağa, Mirahor Seyyid Mehmed Ağa, Nezir Ağa, Hazine Kethüdası Selim Ağa ve Sırkatibi Arif Efendi tasarrufundaki mukataaların detaylı bir listesi verilmektedir. Bir süre sonra bu şahısların üzerindeki tüm emlak ve muassarrıf olduğu mukataalar miri tarafından zabt edilmiştir. Aynı konuyla ilgili başka bir belgede "*amme-i nas indinde cinayetleri zahir ve aşikar olduğuna binaen*" cezaları tertip olunanların tam bir listesi verilmektedir: Hazine Kethüdası Selim Ağa, Başçukadar Abdülfettah Ağa, Kahvecibaşı Süleyman, Sır Katibi Arif Bey, Haftani Mustafa Nasfet, Mirahor Mehmed, Darüssade Ağası Mercan, Mabeynci Nezir, Cevher ve Firuz Ağa.¹⁰¹

İlk öldürülenler arasında Darüssade Ağası Mercan Ağa ve Başçukadar Abdülfettah Ağa vardı. Mercan Ağa, 5 Cemaziyelahir/29 Temmuz'da Darüssade Ağalığı'ndan azledilip Balıkhane'ye gönderilmiş, ertesi günü aynı yer-

⁹⁹ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*, cilt I, s. 178.

¹⁰⁰ B.O.A. C. SM 2069 (5 C 1223/29 Haziran 1808).

¹⁰¹ B.O.A. DRB. MH 59/42 (9 B 1223/31 Ağustos 1808).

de katledilerek kesik başı Orta Kapı'ya konulmuştur.¹⁰² İlginç olan bir husus *Ruzname*'de II. Mahmud'un cülusundan sonra görevinde devam etmesi için emir gelmesine rağmen hemen bir gün sonra azil ve katledilmesidir.¹⁰³ Bir dönem kaynağında Mercan Ağa'nın yaftesi verilmektedir: “*eski hükümdar Sultan Selim Han efendimiz hazretlerinin şehadeti maddesinde göz yumma ve rolü olduğu tahkik olunan eski Darüssaade Ağası Mercan Ağa'nın kesik başıdır.*”¹⁰⁴ Bu yazıda, hemen aşağıda verilen Abdülfettah Ağa'nın yaftesinden farklı vurgular olduğunun altını çizmekte fayda var. Abdülfettah Ağa'nın yaftesinde III. Selim'in öldürülmesinde doğrudan rolü olduğu çok açık bir şekilde vurgulanıyor. Mercan Ağa'nın yaftesinde ise vurgu daha çok “*igmâz*” yani göz yumma kelimesi üzerinde görünüyor. Şanizâde de tam da aynı hususu vurgulamakta ve feci olay sırasında bir köşeye çekilerek kendini kurtarmaya çalıştığını, bunun bir anlamda Sultan'ın öldürülmesine onay verdiği anlamına geldiğini de özellikle belirtmektedir. Çünkü, yazara göre, Mercan Ağa haremdeki nüfuzuna dayanarak engellemesi mümkün iken böyle bir çabaya girmemiştir ve bu yüzden suçludur.¹⁰⁵ Cevdet Paşa da Şanizâde ile aynı kanaattedir. Cevdet Paşa Mercan Ağa'nın III. Selim'i öldürmeye giden grup arasında olmadığını vurgular ve durumdan haberdar olmasına rağmen Mercan Ağa'nın korku ve telaştan dairesine çekildiğini belirtir.¹⁰⁶ Cevdet Paşa'ya göre, esasen kendisi III. Selim'i haremden çıkarmaya memurdu ancak bunu yapmamayı tercih etmişti. Buna rağmen, Cevdet Paşa

¹⁰² *Neticetü'l-Vekayi*, s. 34; *Yayla İmamı Risalesi*, s. 246; Beyhan, *Saray Günlüğü*, s. 236; Mustafa Necib, *Sultan Selim-i Salis Asrı Vekayi*, s. 108; Câbi Ömer Efendi, *Câbi Tarihi*, cilt I, s. 181; Şanizâde Mehmed Atullah Efendi, *Tarih-i Şanizâde*, 4 cilt (İstanbul: 1284), cilt I, s. 22; Oğulkyan, *Ruzname*, s. 34. Câbi'ye göre ise, 7 Cemaziyelahir /31 Temmuz'da Cuma selamlığından sonra katl olunmuştur. Ancak *Ruzname*'de o gün katl olunmadığı azl olunduğu ve ertesi günü katl olunduğu belirtilir. Zaten Câbi'de katl tarihi için verilen 7 Cuma değil, Pazar gününe denk gelmektedir. Bk. Beyhan, *Saray Günlüğü*, s. 236.

¹⁰³ Beyhan, *Saray Günlüğü*, s. 236.

¹⁰⁴ Oğulkyan, *Ruzname*, s. 34: “*Hüdâvendigâr-ı esbak Sultan Selim Han efendimiz hazretlerinin şehâdeti maddesine igmâz ve medhali olduğu tahkik olunan sâbık Darüssaade Ağası Mercan Ağa'nın ser-i maktû'dur.*”

¹⁰⁵ Şanizâde, *Tarih-i Şanizâde*, cilt I, s. 22.

¹⁰⁶ Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, cilt VIII, s. 305.

mevkisi dolayısıyla onun izni olmadan kimsenin hareme giremeyeceğini ve bu yüzden de esas sorumlunun Mercan Ağa olduğunu belirtir.¹⁰⁷ Ayın altında katledilen ağalardan birisi de Abdülfettah Ağa'dır. 6 Cemaziyelahir/30 Temmuz'da Bab-ı Hümayun'da katledildi ve yaftesi ise şöyleydi: “*eski hükümdar Sultan Selim Efendimizin şehâdetlerine kasd ve cesaret eden din ve devlet haini ve yediği ekmeğe nankör olan Baş Çukadar nam melûnun kesik başıdır.*”¹⁰⁸ Mirahor-ı evvel Eyyubî Seyyid Mehmed Ağa ve Hazine Vekili Nezir Ağa da aynı gün katl olundular.¹⁰⁹ Yine aynı günde, Sırkatibi Arif Efendi, harem ağalarından Firuz ve Küçük Cevher Ağa da Alay Köşkü önünde katl edildiler.¹¹⁰ Bu şahısların III. Selim'in katlinden hemen sonra yakalandığı ve zaten saray çevrili olduğu için kaçmaya fırsatları olmadığını açıklar.

Daha önce belirttiğimiz gibi kaçmayı başaranlar da vardı. Ebe Selim Ağa, II. Mahmud'un cülusundan hemen sonra bir kayığa binip, Beşiktaş'ta Arnavud Hüseyin Ağa'nın hanesine gelmiş ve hazine mührünü orada bırakıp, kıyafetini değiştirerek Saya Ocağı'na firar etmiştir.¹¹¹ *Ruzname*'deki bir

¹⁰⁷ Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, cilt VIII, s. 306.

¹⁰⁸ *Yayla İmamı Risalesi*, s. 246-7. Oğulkyan, *Ruzname*, s. 34; Mustafa Necib, *Sultan Selim-i Salis Asrı Vekayi*, s. 108: “*Hudavendigâr-ı esbak Sultan Selim Efendimizin şehâdetlerine kasd ve cesâret eden hâin-i din ü devlet ve kâfir-i nân-ı nimet olan Baş Çukadar nam melûmun ser-i maktûdur.*”

¹⁰⁹ *Yayla İmamı Risalesi*'ne göre ikisi de Alay Köşkü karşısındaki Terziler Karhanesi önünde, s. 247; Beyhan, *Saray Günlüğü*, s. 237'e göre ikisi de Soğuk Çeşme önünde; Oğulkyan, *Ruzname*'ye göre, Mehmed Ağa Terzibaşı Karhanesi önünde. *Neticetü'l-Vekayi*, s. 34; Mustafa Necib, *Sultan Selim-i Salis Asrı Vekayi*, s. 108'de Alay Köşkünde; Şanizâde, *Tarih-i Şanizâde*, cilt I, s. 22'e göre Bab-ı Hümayun önünde katl olundular. Câbî, Mehmed Ağa cülus günü Bab-ı Asafî'ye gönderilip ertesi günü Terziler Karhanesi önünde katl olunduğunu yazıyor ki bu da 5 C/29 Temmuz'a denk düşer. Bk.Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*, cilt I, s. 181.

¹¹⁰ *Neticetü'l-Vekayi*, s. 35a; Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*, cilt I, s. 181; Mustafa Necib Efendi'ye göre yukardaki şahısların haricinde tavaşilerden Anber de Bab-ı Hümayun'da katl edilmiştir. Bk. Mustafa Necib, *Sultan Selim-i Salis Asrı Vekayi*, s. 108. Şanizâde, *Tarih-i Şanizâde*, cilt I, s. 22'e göre ertesi gün katl olundular.

¹¹¹ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*, s. 182; *Yayla İmamı Risalesi*, s. 247. Saya Ocağı Rume- li'den İstanbul'a getirilen ve saraya ayrılan koyunların beslendiği ve kurbanlık koyun ye-

kayıta cülusun ertesi günü II. Mahmud'un emriyle sekiz kişiyle beraber Bostancıbaşı mahbesinde götürülürken kaçtığı bilgisi verilmektedir.¹¹² Saya Ocağı'ndan Hüseyin Ağa'nın durumu Bostancıbaşı'ya haber vermesiyle hasa hasekilerinden biri ocağa gönderilir. Gönderilen haseki, ocağa vardığında Selim Ağa'nın oraya uğradığı ama gittiği cevabını alınca, haberin doğruluğuna inanmaz ve eğer saklıyorlarsa başlarına gelecek akıbeti düşünmeleri konusunda onları uyarır. Hasekinin merkeze yazdığı rapor sonucunda bir ferman gönderilir ve sadrazam tarafından gönderilen mübaşir üzerine artık ocağın firari ağayı korumaya cesareti kalmaz ve Hazine Kethüdasını beş kişinin refakatinde merkeze gönderirler.¹¹³ Sadrazam onu getirenleri ödüllendirdikten sonra Selim Ağa'yı hapsedirir. Mustafa Necib'e göre ise, Selim Ağa Davudpaşa'da bir mahalde yakalanıp, on gün kadar Bostancıbaşı mahbesinde tutulmuş ve 16 Cemaziyelahir/9 Ağustos, Salı günü kaftancıbaşı Nasfet'le beraber katil edilmiştir.¹¹⁴ *Neticetü'l-Vekayi* yazarına göre, cülustan üç gün sonra Eyüp Saya ocağında bulunmuş, haps edilerek hazinede kaybolan eşyalar için sorgulandıktan sonra Mustafa Nasfet ile beraber katledilmiştir.¹¹⁵ Şanizâde ise, cülus kargaşası esnasında sorgu ve padişaha ait bazı mücevherleri çalarak, kaftancıbaşı ile Fındıklı'da bir evde saklandığını ondan sonra Saya ocağına kaçtığını belirtiyor.¹¹⁶ Ancak Şanizâde'nin anlatımından aslında bu ocağa iltica etmedikleri ve oralarda başıboş dolaştıkları, durum oranın zabıtlarının dikkatini çekince ocakta tutuldukları sonucu çıkıyor.¹¹⁷ Oğuluyan, 1 Ağustos'ta Nasfet Efendi'nin Bostancıbaşı mahbesine konulduğunu ve 10 Ağustos'ta efendisiyle beraber idam edildiğini belirtiyor. Yine aynı yazara göre Alemdar Mustafa Paşa emriyle Selim Ağa'ya "pek çok" işkence

---

tiştiren ocağın adıdır. Ocağın Rami'nin ötesinde Küçük Köy civarında kargir binaları vardı.

¹¹² Beyhan, *Saray Günlüğü*, s. 235.

¹¹³ *Yayla İmanı Risalesi*, s. 247.

¹¹⁴ Mustafa Necib, *Sultan Selim-i Salis Asrı Vekayi*, s. 112; Beyhan, *Saray Günlüğü*, s. 239.

¹¹⁵ *Neticetü'l-Vekayi*, s. 37a.

¹¹⁶ Şanizâde, *Tarih-i Şanizâde*, cilt I, s. 22. Aynı detay için bk. Tayyazâde Ata Efendi, *Tarih-i Ata*, cilt III, s. 67.

¹¹⁷ Şanizâde, *Tarih-i Şanizâde*, cilt I, s. 22-3.

yapılmıştır.¹¹⁸ *Neticetü'l-Vekayi*'deki bilgiye dayanarak işkencenin sebebinin hazinedeki zayi veya çalınan eşyaların yerini öğrenmek için yapıldığını düşünebiliriz. Bir kaynakta, Nasfet Efendi'nin katlinin sebebi altı ay süren görevinde elli altı bin guruş mukataaya mutasarrıf olması olarak gösteriliyor.¹¹⁹

Kaçanlar arasında Valide Sultan'ın (IV. Mustafa'nın annesi), kahvecibaşısı Abdurrahman Ağa¹²⁰ da vardı. *Yayla İmamı Risalesi*'ne göre, Abdurrahman Ağa, hiç kabahati olmamasına rağmen, korkudan kaçmış ve kendisinin imamı olduğu Yayla mahallesinde Aydın Kethüda Cami karşısında kadınlardan Addürrahim Efendi'nin ahbabı olduğundan o civarda da araştırılmış ama neticede Samatya yakında bir evde bulunup hemen Alay Köşkü önünde katlolunmuştur.¹²¹ *Neticetü'l-Vekayi* yazarına göre, Abdurrahman Ağa Eyüp'te Rami Çiftliğinde bulunmuş ve Alay Köşkü önünde katl olunmuştur.¹²² *Yayla İmamı Risalesi* yazarının aksine, Şanizâde sürekli fesadla uğraşması yüzünden 14 Cemaziyelahir/7 Ağustos'ta öldürüldüğünü vurguluyor.¹²³ Mustafa Necib ve Oğulukyan'a göre, 11 Cemaziyelahir 1223/ 4 Ağustos 1808, Perşembe günü Alay Köşkü önünde katl edildi.¹²⁴ 12 Cemaziyelahir/5 Ağustos'da ise, IV. Mustafa'nın kahvecibaşısı Süleyman Ağa Bab-ı Hümayun önünde öldürüldü.¹²⁵

Diğer bir kaçan şahıs ise Tebdil Hasekisi Hacı Bağdadî Ali Ağa'dır. Şanizâde'nin naklettiği bilgiye göre, firar ettikten sonra Üsküdar'da bir yere saklanmış ve ihbar üzerine yakalanarak iki gün sonra katledilmiştir.¹²⁶

¹¹⁸ Oğulukyan, *Ruzname*, s. 35.

¹¹⁹ Beyhan, *Saray Günliği*, s. 239.

¹²⁰ Abdurrahman Ağa, IV. Mustafa'nın cülusundan sonra valide sultan kahvecibaşısı ve Laleli ile Selimiye vakfi mütevellisi olmuştur.

¹²¹ *Yayla İmamı Risalesi*, s. 248-9.

¹²² *Neticetü'l-Vekayi*, s. 36a.

¹²³ Şanizâde, *Tarih-i Şanizâde*, cilt I, s. 38.

¹²⁴ Mustafa Necib, *Sultan Selim-i Salis Asrı Vekayi*, s. 111; Oğulukyan, *Ruzname*, s. 35.

¹²⁵ Mustafa Necib, *Sultan Selim-i Salis Asrı Vekayi*, s. 111; Oğulukyan, *Ruzname*, s. 35. *Neticetü'l-Vekayi* yazarı tam tarih vermemesine rağmen, cülustan beri bostancı mahbesinde olduğunu belirtiyor, *Neticetü'l-Vekayi*, s. 36. *Ruzname*'ye göre her ikisi de 11 C/4 Ağustos'ta saray meydanında katl olundu. Bk. Beyhan, *Saray Günliği*, s. 238.

¹²⁶ Şanizâde, *Tarih-i Şanizâde*, cilt I, s. 23.

Câbî'ye göre, aynı şahıs saraydan evine gelmiş, sonra da “Çarhacı Ali Paşa'ya giderim” diyerek çıkmış ve Paşa'nın konağında yakalanarak tomruğa haps edilmiş ve iki gün sonra katl edilmiştir.¹²⁷ Hacı Ali Ağa katledilirken, tomruğa vurulan diğer tebdil hasekileri afv edilmiştir.¹²⁸ Mustafa Necib Efendi tomrukta haps edilen Ali Ağa'nın 12 Cemaziyelahir/4 Ağustos'ta öldürüldüğünü belirtiyor.¹²⁹ Oğulukyan'a göre ise 5 Ağustos'ta Bab-ı Hümayun önünde IV. Mustafa kahvecibaşısı Zağlı Süleyman Ağa'yla yan yana katl edildiler.¹³⁰

Hatırlanacağı üzere, bazı dönem kaynakları III. Selim'in şehadeti esnasında Bostancıbaşı Sarıyerli Ali Ağa'nın müdahil olmak istemediğini belirtiyordu. Muhtemelen bu yüzden katl olunmamış ama mevkisini de koruyamamıştır. 9 Cemaziyelahir/2 Ağustos'ta görevinden alınmış ve yerine Haseki Ömer Ağa nasb edilmiştir.¹³¹ Şanizâde ve Tayyazâde Ata Efendi, Ali Ağa'nın Sultan Selim'in şahadeti sırasında Bostancıbaşı olmasının hem gözden düşmesine hem de artık O'na güvenilemeyeceğinin düşünülmesinin azlinin temel sebebi idi.¹³² Öte yandan bir arşiv belgesinde tamamen tersi bir bilgiyle karşılaşırız. Belgeye göre, tanıklardan ve hapiste olanların ifadesine dayanarak, Bostancıbaşı'nın da III. Selim'in katline cüret edenlerle beraber olduğu ortaya çıktığından ve bu hıyanete cesaret edenlerin araştırılması meselesinde de rehaveti bilindiğinden azline karar verilmiş ve yerine Haseki Ağa'nın bostancıbaşılığa getirilmesine karar verilmiştir.¹³³

¹²⁷ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*, cilt I, s. 182.

¹²⁸ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*, cilt I, s. 182.

¹²⁹ Mustafa Necib, *Sultan Selim-i Salis Asrı Vekayi*, s. 111; *Neticetü'l-Vekayi*, s. 36; *Yayla İmanı Risalesi*, s. 247-8.

¹³⁰ Oğulukyan, *Rızname*, s. 35.

¹³¹ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*, cilt I, s. 186; Beyhan, *Saray Günlüğü*, s. 238; Şanizâde, *Tarih-i Şanizâde*, cilt I, s. 34. *Neticetü'l-Vekayi*, s. 35-36a'da 11 C1223/4 Ağustos 1808'de azl edilip hanesinde ikamete memur edildiği bilgisi veriliyor.

¹³² Şanizâde, *Tarih-i Şanizâde*, cilt I, s. 34; Tayyazâde Ahmed Ata, *Tarih-i Ata*, cilt III, s. 64.

¹³³ B.O.A. HAT 745/35223 (tarihsiz). Belgenin üst kısmında II. Mahmud'un "yarm görüşelim ona göre rabta edelim" notu var.

Bir kısım görevliler de uzun bir süre Bostancıbaşı mahbesinde tutulmuş, bazıları serbest bırakılırken, bazıları sürgüne gönderilmiştir. Hapiste olanlar arasında, Darüssade Ağası Yazıcısı Bülbül Hafız Mustafa Efendi, saray ağalarından Büyük Osman Efendi, Küçük Osman Efendi, mabeyncilerden Abdülkerim Ağa ve Tayfur Paşazâde Ali Bey başta olmak üzere yirmiden ziyade ağa, sofahlılardan ve halvet bostancılarından da otuz kişi vardı.¹³⁴ Alemdar Mustafa Paşa tarafından yazılan bir yazıda, Mabeynci İbrahim, Bülbül Hafız Mustafa Efendi ve Abdülkerim Efendi'nin olaylarla bir bağlantısı olmadığından bunların katl edilmek yerine Rumeli'de uzak bir yere gönderilmesi bildiriliyor.¹³⁵ Gerçekten de bunlardan 4 Receb/26 Ağustos'ta Bülbül Hafız, Küçük Osman Ağa, Abdülkerim Ağa, Mabeynci İbrahim Kıbrıs ve Limni ve Sakız Adalarına sürgüne gönderildiğini görüyoruz.¹³⁶ *Neticetü'l-Vekayi* yazarına göre, Bülbül Hafız Mustafa Efendi Limni'ye, mabeyncilerden Abdülkerim ise bir daha İstanbul'a dönmek üzere Kıbrıs'a sürgün edilir.¹³⁷ Öte yandan, cülustan o ana kadar mahbusda olan mabeyncilerinden Tayfur Paşazâde Ali Bey ve baş yardımcısı (ser yamağı) İbrahim çıkartılıp, tomrukta iki gün tutulur ve daha sonra padişahın izniyle Ali Bey Sakız'a, İbrahim Bey İstanköy'e nefy edilir.¹³⁸

Bunların yanı sıra bostancılarından on yedi tanesi III. Selim'in katli olayında doğrudan müdahil oldukları gerekçesiyle katlolunmuştur.¹³⁹ Şanizâde'ye göre firar eden bir kısım bostancılar, padişahın ısrarlı takibatıyla yakalandıkça idam olundu.¹⁴⁰ Hatta firari bostancılarından birisini kendi sandalındaki bostancıların arasından tanıyan II. Mahmud geniş çaplı bir araştırma

¹³⁴ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*, cilt I, s. 181.

¹³⁵ Tahsin Öz, "Selim III. Mustafa IV. ve Mahmud II Zamanlarına Dair Bir Kaç Vesika", *Tarih Vesikaları*, cilt I, sy. 1, (Ankara: 1941), s. 20.

¹³⁶ Beyhan, *Saray Günlüğü*, s. 243; Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*, cilt I, s. 194, 200, 204. Câbî'de sürgün tarihi olarak 3 Receb 1223/25 Ağustos 1808 tarihi veriliyor.

¹³⁷ *Neticetü'l-Vekayi*, s. 39.

¹³⁸ *Neticetü'l-Vekayi*, s. 40.

¹³⁹ Şanizâde, *Tarih-i Şanizâde*, cilt I, s. 23.

¹⁴⁰ Şanizâde, *Tarih-i Şanizâde*, cilt I, s. 23.

yaptırtmış ve neticede o bostancı da katlolunmuştur.¹⁴¹ Bu bilgi, II. Mahmud'un III. Selim'in katillerinden bazılarını bizzat görmüş olduğunu göstermesi açısından çok önemlidir. Yine Şanizâde'ye göre geriye kalan beş firari bostancı iki yıl kadar yakalanamamış, ancak bu müddetten sonra Kastamonu'da oldukları tespit edilmiş ve Kastamonu valisi Salih Paşa'ya bunları tanıyan bir haseki ile isim listesi gönderilerek cezaları tertib olmuştur.¹⁴²

III. Selim'in öldürülmesinden sonraki idam, tasfiye ve sürgün olayları sadece erkeklerle sınırlı kalmamıştır. IV. Mustafa'nın haremindeki cariyelerden de epey bir kısmı cezalandırılmıştır. Başbakanlık Arşivi'nde bulunan iki belge, cezalandırılan cariyeye ve kalfaların da bir listesini vermektedir. Bu listelere göre, hazinedar usta¹⁴³ Hoş Eda Kadın, Daye Kadın, hazinedar Şems Kamer, hazinedar usta Tuluî, hazinedar Şûhî, hazinedar Lalezar gibi kadın saray görevlileri ile "*valide-i sabıkın fevt olan cevarinin isimleridir*" başlığı altında Dumizâr, Tıffigül, Gülbeden, Mesferet gibi cariyeye isimleri yer almaktadır.¹⁴⁴ *Neticetü'l-Vekayi* yazarına göre, bu cariyeler III. Selim'in şehadeti sırasında katillere yardım etmişlerdi. Ne yazık ki bunun ne tip bir yardım olduğundan bahsedilmiyor. Ancak, yazar cariyeler ve hazinedar ustaları dahil olmak üzere toplam sayının altmıştan fazla olduğunu ve Kız Kulesi'nde idam olunup, cesetlerinin sandıklara konularak denize atıldığını belirtiyor.¹⁴⁵ Şanizâde tam rakam vermese de Sultan Selim'in şehadeti sırasında katillere yardım eden cariyelerin bir gece Kız Kulesi açıklarından denize atıldığını belirtir.¹⁴⁶ Mustafa Necib'e göre, IV. Mustafa'nın hizmetkarlarından ve III. Selim'e ihaneti malum olanlardan on kadın, ki yukarıdaki listedeki sayıya uymaktadır, haremnden çıkartılıp dört tanesi Varna kayığına bindirilerek Bo-

¹⁴¹ Şanizâde, *Tarih-i Şanizâde*, cilt I, s. 23.

¹⁴² Şanizâde, *Tarih-i Şanizâde*, cilt I, s. 23-4.

¹⁴³ Hazinedar ustalar, bütün cariyelerin amiri olan kahya kadının yardımcısıdır. Hazinedar usta hükümdarın elbiselerine ve haremın levazimatına bakmakla sorumlu idi.

¹⁴⁴ B.O.A. C. SM 2069 (5 C 1223/29 Haziran 1808); B.O.A. D.DRB. MH. 59/42 (9 B 1223/31 Ağustos 1808). Dumizâr ve Gülbeden'in isimleri yanında "*sehmi yoktur*" ibaresi vardır.

¹⁴⁵ *Neticetü'l-Vekayi*, s. 37-38a.

¹⁴⁶ Şanizâde, *Tarih-i Şanizâde*, cilt I, s. 23.

ğaziçi tarafına gönderilmiş, altısı kayıkla Moda Burnu civarına geldiğinde kemendle boğularak denize atılmıştır.¹⁴⁷ Şanizâde'de verilen bilgi elimizdeki bir arşiv vesikası tarafından da doğrulanmaktadır. Nereye götürüldükleri belirtilmemesine rağmen, belgede “*esna-yı rahda idam olunan saraylılar*” başlığı altında Hazinedar Usta, Daye Usta, Şemsi Kamer Usta ve Lalezâr Usta'nın isimleri yer almaktadır, ki bu bilgi adı geçen dört kadının bir yere nakledilirken yolda idam edildiklerini doğrulamaktadır.¹⁴⁸ Câbî de 15 Cemaziyelahir/8 Ağustos'ta cariyelerden birkaçının denize atıldığını, bunun yanı sıra Rikab Kethüdası Mustafa ile IV. Mustafa'nın dadısının Sakız Adası'na sürgüne gönderildiklerini belirtiyor.¹⁴⁹ Aynı yazar, IV. Mustafa'nın üçüncü kadınının ve bir ikbalinin hamile olduğunun ortaya çıkması üzerine, II. Mahmud'un “Sultan Selim'e ettiği hakaretin mukabili” Enderun'da bucak denilen kargir ve sefil bir yerde ikamete mecbur edilen bu kadınların daha iyi koşullarda yaşaması için emir verdiğini belirtiyor.¹⁵⁰ Öldürülen saraylı kadınların tek tek ne yaptığını tespit etmek imkansız gibi görünüyor. Ancak, hatırlanacağı üzere, özellikle dadı kadının Selim'in öldürülmesi sırasında kopan ipin yerine katillere yenisini verdiğini *Ruzname* kaydetmektedir.¹⁵¹

Yukarda anlatmaya çalıştığımız üzere, II. Mahmud ve Alemdar Mustafa Paşa, III Selim'in katlinde doğrudan veya dolaylı olarak rolü bulunanlara karşı amansız bir takibata başlamış ve suçlular çok kısa bir zaman diliminde cezalandırılmıştır. Ancak dönem kaynaklarından bazı ipuçlarından yararlanarak Alemdar Mustafa Paşa'nın bu işi çok sıkı tuttuğunu ve işi neredeyse toplumun tamamına yayılan bir tedhiş hareketine döndürdüğünü söyleyebiliriz. Bazı dönem yazarlarına göre, bu dönemde öyle bir tedhiş hareketi alıp yürümüşü ki İstanbul ve taşradan suçlu veya suçsuz kim gelirse hemen katlediliyordu. Hatta Parmakkapı, Okçularbaşı ve Balık Pazarı'nda katledilen

¹⁴⁷ Mustafa Necib, *Sultan Selim-i Salis Asrı Vekayi*, s. 112.

¹⁴⁸ B.O.A. C.SM. 2069 (5 C 1223/29 Temmuz 1808).

¹⁴⁹ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*, cilt I, s. 183.

¹⁵⁰ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*, cilt I, s. 186. Aynı yazarın 25 Ra 1224/ tarihli bir haberi IV. Mustafa'nın Emine Sultan adlı bir kızı doğduğu belirtiliyor, s. 438.

¹⁵¹ Beyhan, *Saray Günlüğü*, s. 232.

insanların cesetleri hiç eksik olmuyordu.¹⁵² Şanizâde, iki gün içinde III. Selim'in katlinde "*kavlen ve filen dahil*" olan üçyüz kişinin idam edildiğini belirtir.¹⁵³ Câbî'ye göre, cülustan beri hâpiste olanların serbest bırakılması için Alemdar Mustafa Paşa'ya ricacı olmaya kimse cesaret edememiştir.¹⁵⁴ Nihayet, hapsönelardan bir sofalının kardeşi kalyoncu olup İngiliz Vakasında (1807) sakatlanmış, zaten fakir olan ailenin evi ve eşyası da zabt olunup satıldığı için çok zor durumda kalan sakat kalyoncu bir arzuhal yazarak din ve devlet uğruna sakat kalmasına rağmen düştüğü zor durumu anlatmış ve hâpiste olan sofalı kardeşinin salıverilmesini istemişti. Durumdan haberdar edilen Alemdar Mustafa Paşa önce kalyoncunun kardeşini, sonra da tüm mahpusları 1 Receb 1223/23 Ağustos'ta serbest bırakmıştır.¹⁵⁵

Neticede, II. Mahmud Sultan Selim'in öldürülmesinde doğrudan veya dolaylı dahli olan hemen hemen herkesin ortadan kaldırılmasını sağlamıştır. Bu aslında Sultan II. Mahmud'un, Alemdar Mustafa Paşa'nın da yardımıyla, hem kendisine muhalefet edebilecek eski kadrolardan kurtulmasına yardım etmiş hem de bir Sultan'ın ölümüne cesaret edenleri cezalandırarak politik otoritesini ve meşruiyetini sağlamlaştırmıştır. Yukarıda belirttiğimiz gibi bu aslında oldukça geniş çaplı bir temizlik operasyonu olarak da değerlendirilebilir. Bu temizlik operasyonundan sonra IV. Mustafa döneminin bütün önemli figürleri ortadan kaldırılmıştır. Bu yüzden, III. Selim'in öldürülmesine mukabele niteliğinde gerçekleştirilen kanlı tasfiye hareketinin bir anlamda da Mayıs 1807 İsyanı sonrasında iktidara gelen veya tahakküm kuran ekibin temizlenmesi olarak değerlendirmek mümkündür. Zaten III Selim'in öldürülmesinde doğrudan bir rolü olmadığı halde IV. Mustafa döneminin ileri gelenlerinden olduğu için öldürülen şahıslar bulunması da bunun en önemli göstergelerinden biridir. Örneğin Tayyazâde Ata Efendi'ye göre, Mabeynci

¹⁵² *Yayla İmanı Risalesi*, s. 249; Mustafa Necib, *Sultan Selim-i Salis Asrı Vekayi*, s. 112.

¹⁵³ Şanizâde, *Tarih-i Şanizâde*, cilt I, s. 24.

¹⁵⁴ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*, cilt I, s. 199.

¹⁵⁵ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*, cilt I, s. 199-200.

İbrahim Bey ve Sırkatibi Arif Bey suçsuz yere öldürülmüştür.¹⁵⁶ Yazara göre, bunların bostancıbaşı mahbesindeki sorgulamaları uzamış olduğundan, Arif Bey darlanmış ve kendisini sorgulamaya gelen adama “*var paşana söyle ne yapacak ise yapsun, artık canıma kar etdi*” dediğini Alemdar Mustafa Paşa duyunca idamını emr etmiştir.¹⁵⁷

V. Değerlendirme

Yukarıda incelemeye çalıştığımız üzere, III. Selim'in çalkantılı hayatı feci bir şekilde sona ermiştir. Kendi hükümdarlığı tehlike altına girdiği anda, IV. Mustafa bazı saray mensuplarının da yardımıyla eski sultanı öldürtmüştür. Aslında buna çok benzer bir kararı hem de çok kısa bir süre sonra II. Mahmut da IV. Mustafa için almak zorunda kalmıştır. Dönemin sadrazamı Alemdar Mustafa Paşa'nın ölümünden sonra (17 Kasım 1808) asiler sarayı üç gün üç gece tazyik edip, asilerin II. Mahmud'u tahttan indirip yerine IV. Mustafa'yı tekrar tahta çıkarmak niyetinde oldukları anlaşılınca, II. Mahmud da bu güç kararı vermek zorunda kalır. Topkapı Sarayı'nda bulunan bir vesika göre, IV. Mustafa'nın hükümdarlık işinin ehli olmadığı aşıkardı ve eğer tekrar tahta çıkacak olursa, rakipsiz kalmak için II. Mahmud'u idam edeceği kesindi.¹⁵⁸ II. Mahmud öldürüldüğünde ise geride de bir veliaht kalmayacağından Osmanlı hanedanı son bulacaktı. Belgeye göre, bütün bu kaygılarla Şeyhülislam Salihzâde,¹⁵⁹ Kadı Abdurrahman Paşa,¹⁶⁰ ulemadan biri ve Ra-

¹⁵⁶ Tayyazâde Ahmed Ata, *Tarih-i Ata*, cilt, III, s. 62-3.

¹⁵⁷ Tayyazâde Ahmed Ata, *Tarih-i Ata*, cilt, III, s. 63.

¹⁵⁸ Bilindiği üzere III. Selim tahta geçtiğinde, Mustafa ve Mahmud'dan başka şehzade yoktu. III: Selim'in çocuğu olmamıştı. IV. Mustafa'nın ise erkek evladı olmamış, kızı Emine Sultan ise kendisi tahttan indirildikten sonra 1809 Mart'ta doğmuş ve ancak sekiz ay yaşamıştır. Bk. Uluçay, Çağatay, *Padişahın Kadımları ve Kızları*, (Ankara: TTK, 1992), 119.

¹⁵⁹ Şeyhülislam Salihzâde Ahmed Esad Efendi Şeyhülislam Emin Efendi'nin oğludur. Cemaziyelevvel 1174'/Aralık 1760te İzmir mollası ve sonra Mekke payesi aldı. Daha sonra İzmir mollası (1201/1786-7), İstanbul kadısı oldu. Receb 1202/Nisan 1788'de Anadolu payesi aldı ve Zilhicce 1204/Ağustos 1790 sonlarında Anadolu kazaskeri oldu ancak 1206/1791'de azledildi. İki defa Rumeli kazaskerliği (1209/1794-95 ve 1212/1797-8) yaptıktan sonra 30 Muharrem 1218/22 Mayıs 1803'de ilk şeyhülislamlık görevine atandı

miz Paşa,¹⁶¹ Tahir Efendi ve bir kaç kişi daha Sünnet Odası'nda II. Mahmud huzurunda bir toplantı yapar. Toplantı sırasında, IV. Mustafa idam olunmadıkça bu isyanın yatışmayacağına dair görüş bildirilir ve Şeyhülislam'dan fetva alınır.¹⁶² Dikkat edilirse, her iki durumda da dışarıdan baştaki Sultan'ı tahttan indirip "kafesteki" padişahı tekrar başa geçirme isteğinin yoğun olduğu bir baskı vardır. Hem IV. Mustafa hem de II. Mahmud kendilerini räkipsiz kılacak güç bir kararı almak zorunda kalmıştır. III. Selim'in öldürölme kararında olduğu gibi, IV. Mustafa'nın öldürölme kararının alınmasında da dönemin ileri gelen şahısları başı çekmiştir. Şu söylenebilir ki her iki Sul-

---

ve 1Receb 1221/14 Eylül 1806'da azledildi. İkinci şeyhülislamlığı 22 Cemaziyelevvel 1223/16 Temmuz 1808 ile 10 Şevval 1223/29 Kasım 1808 tarihleri arasındadır, ki azlinden sonra Manisa'ya sürölüldü. Serbest bırakıldıktan sonra 1230/1815 yılında vefat etti, Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, cilt II, s. 485.

¹⁶⁰ Kadı Abdurrahman Paşa, III. Selim döneminin önemli ricalindendir. İlimiyeye mensup bir aileden geliyordu ve kendisi de kariyerine kadı olarak başladı ancak çeşitli sebeplerden bu mesleği bırakarak Rebiyülevvel 1216/Ağustos 1801'da Bozkır maden emini olarak atandı. Cemayizelahir 1217/Eylöl 1803'te Rumeli beylerbeyi payesiyle Alanya mutasarrıfi olarak atandı. Nizam-ı Cedid'in bu bölgede yerleşmesi için gösterdiği başarılar sayesinde 7 Ca 1218/25 Ağustos 1803'te Karaman valisi olarak atandı. 1804 yılında, Nizam-ı Cedid askeriyeye Dağlı eşkiyasının bastırması emri verildi. Safer 1221/Nisan 1806'da Edirne'de Nizam-ı Cedid askerinin konuşlandırılması emrini aldı. Ancak Edirne İhtilali yüzünden bu amaç gerçekleştirilemedi ve Konya'ya geri döndü. Safer 1222/Nisan 1807'de azledildi. Ancak Şaban 1223/Ekim 1808'te Anadolu valisi oldu. Alemdar Vakası'nda kısa bir süre sonra Ramiz Paşa'yla Selim Giray'a sığındı. Daha sonra memleketi olan Antalya İbradi'ye kaçtı ancak yakalanarak öldürölüldü. Daha detaylı bilgi için bk., İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Nizam-ı Cedid Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa", *Belleten*, c. XXXV, sy. 138 (Ankara: Nisan 1971), s. 245-302.

¹⁶¹ Ramiz Abdullah Paşa, III. Selim döneminin önemli simalarındandır. 1189/1775'da İstanbul'a gelerek müderris olmuş ve Mahmud Paşa'da naib olmuştur. 1213/1798-99'da Mısır ordusu kadısına naib oldu. Daha sonra hâceganlık mesleğine girip 1217/1802-2'de Mısır'a memur oldu. Humberahane nazırlığından sonra Safer 1221/Nisan-Mayıs 1806 tarihinde baş muhasebeci olarak atandı. Receb 1221/Eylöl-Ekim 1806'da eyaletli nazırı olup aynı yıl yine baş muhasebeci oldu. Rebiyülevvel 1222/Mayıs 1807'de Kavala'ya sürölüldü. 21 Cemaziyelevvel 1223/14 Ağustos 1808'de vezir rütbesiyle Silistre valisi ve 1 Receb 1223/23 Ağustos 1808'de Kapdan-ı Derya oldu. Alemdar Vaka'sından sonra kaçmak zorunda kalmıştır. Kadı Abdurrahman Paşa ile önce Trakya'da eski Kırım hanlarından Selim Giray'ın yanına sığındı ve Şevval 1223/Kasım-Aralık 1808 önce Rusya'ya kaçtı ve 9 Rebiyülahir 1228'de Ruscuk'a geldi. Orada katledilmiştir, Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, cilt IV, s. 1234.

¹⁶² Öz., "Selim III. Mustafa IV. ve Mahmud II. Zamanlarına Ait Bir Kaç Vesika", s. 23-24.

tanın da biraz da onların telkinlerine göre hareket etmiş olduğu imajı daha baskındır. Ancak şu farkla ki, yukarıdaki belge II. Mahmud'un Mustafa'yı öldürme emrini verirken çok üzüldüğü, çok zorlandığı ve hatta meselenin başka bir surette çözümlenip çözülemeyeceğini sorduğunu vurguluyor.¹⁶³ Yine aynı vesikaya göre, bu toplantıdan sonra II. Mahmud hemen idam kararı verememiş, ancak asiler çoğalıp isyan iyice kontrolden çıkmaya başladıktan sonra çaresiz kalarak kararı uygulama emri vermiştir.¹⁶⁴

Söz konusu katil emirleri arasında görülen önemli farklardan biri de sanki hanedanlığın bekası için III. Selim'in yaşaması ve IV. Mustafa'nın ölmesi gerekir gibi bir alt söylem yakalamanın da mümkün olmasıdır. Emrin alınmasından sonra Kadı Abdurrahman Paşa ve Bostancıbaşı birkaç cellatla IV. Mustafa'nın bulunduğu yere girmişler ve IV. Mustafa'yı şal kuşaklarıyla boğarak öldürmüşlerdir.¹⁶⁵ Dönem kaynakları, III. Selim'in ölümüyle karşılaştırıldığında, IV. Mustafa'nın öldürülmesinde daha suskun görünmektedir. Arada yorum yapan, Câbî Ömer Efendi, IV. Mustafa'nın "zarurî" katlolunduğunu ve "idamının lazım geldiğini" belirtirken,¹⁶⁶ *Yayla İmamı Risalesi* yazarı tam aksine olarak IV. Mustafa'nın günahsız olduğunu vurguluyor.¹⁶⁷ Yukarıda bahsettiğimiz üzere, IV. Mustafa'nın III. Selim'in ve Şehzade Mahmud'un ölüm emrini verirken böyle tereddüdü yaşadığına dair emareler dönem kaynaklarında pek de baskın değildir.

¹⁶³ Öz, "Selim III. Mustafa IV. ve Mahmud II. Zamanlarına Ait Bir Kaç Vesika", s. 24.

¹⁶⁴ Öz, "Selim III. Mustafa IV. ve Mahmud II. Zamanlarına Ait Bir Kaç Vesika", s. 21. *Yayla İmamı Risalesi* yazarı da olayı benzer ifadelerle anlatmakta ancak II. Mahmud'un herhangi bir tereddüd yaşadığından bahsetmemektedir Bk. *Yayla İmamı Risalesi*, s. 257.

¹⁶⁵ Öz, "Selim III. Mustafa IV. ve Mahmud II Zamanlarına Ait Bir Kaç Vesika", s. 24. *Yayla İmamı Risalesi*'ne göre, IV. Mustafa'yı öldürenler Ramiz Paşa, Kadı Abdurrahman Paşa, Ali Efendi ve İnce Mehmed Paşa'dır, s. 257. Cevdet Paşa ölümünü yorumlamakta ve *Yayla İmamı Risalesi*'deki detay dışında tafsilata ulaşamadığını belirtmektedir, Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, cilt IX, s. 35, Oğulokyan, *Ruzname*, s. 43; Kethüda Said Efendi, *Tarih-i Yaka-yı Selim-i Salis*, (Bayezid Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi, no. 3367), s. 44a; *Neticetü'l-Vekayi*, s. 47a olayı yorumlamakta vermektedir.

¹⁶⁶ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*, cilt I, s. 304.

¹⁶⁷ *Yayla İmamı Risalesi*, s. 257.

Ne dönem kaynakları ne de sonraki kaynaklarda IV. Mustafa'nın öldürülmesine dair detaylı bir bilgi veya III. Selim'in katlinde olduğu gibi bir ef-saneleştirme durumu göremiyoruz. Aslında temelde aynı kaygılarla, yani tahtta kalma arzusuyla, işlenen bu iki vakadaki söylem farkını nasıl açıkla-yabiliriz? Çok basit bir açıklama III. Selim'in öldürülmesinden sonra Selim taraftarı bir iktidarın başa geçmiş, diğerinde ise yine II. Mahmud sonuçta yi-ne tahtta kalmıştır. Yani her iki durumda da IV. Mustafa'yı savunacak bir ta-rih yazımı oluşmadığından söz konusu padişah dezavantajlı bir durumda gö-züküyor. Temel farklardan birisi de III. Selim ve IV. Mustafa'nın imajları arasındaki farkta aranabilir, ki bu nokta sonraki dönem tarihçileri tarafından daha fazla vurgulanmış ve III. Selim ıslahatçı, ince ruhlu vatanperver bir pa-dişah olarak tanıtılırken, IV. Mustafa gericiliğin bayrağı, cahil ve ıslahat aleyhtarı bir sultan olarak sunulmasından ötürü her ikisi üzerindeki yorumlar da tabii olarak farklı olmuştur. Dönem kaynaklarından bazıları IV. Mustafa dönemini harem ağalarının tahakküm ettiği bir devir olarak nitelendirir. Os-manlı kaynaklarının çoğu dönemde olan problemler için doğrudan sultanları suçlamak yerine etrafındaki ricali ve kurenayı suçlamaları bilinen bir gerçektir. IV. Mustafa saltanatın ehli bir padişah değildir ve devlet idaresinden bî-haberdir.¹⁶⁸ O yüzden de harem ağalarının tahakkümüne göz yummuştur. Ge-leneksel Osmanlı kaynaklarında karşılaşılan bu tarz klişe yorumlar dolayı-sıyla IV. Mustafa'nın gerçekte idari beceriye sahip olup olmadığı konusunda karar vermek zor görünmekte.

IV. Mustafa'yı tahakkümü altına aldığı söylenen harem ağalarının bazı ortak özellikleri var mıdır ve bunlar niçin III. Selim'i öldürmekte bu kadar heveskâr olmuştur? Dönem kaynakları bunların hemen hepsinin din ve devlet düşmanı oldukları konusunda hemfikirdir. Ubeydullah Kuşmânî bu harem

¹⁶⁸ Öz, "Selim III. Mustafa IV. ve Mahmud II Zamanlarına Ait Bir Kaç Vesika", s: 27.

ağaları grubunu “*velinimetlerine*” nankörlükle suçlar.¹⁶⁹ Yine aynı yazar, III. Selim’i katledenleri şu beyitle eleştirir:

*Düşman olub dine imânsızlar etdiler şehîd,
Kıydılar Sultan Selim’e bir alay kafır yezîd¹⁷⁰*

Bu ağalara yönlendirilen başka bir suçlama da Mayıs 1807 İsyanı sırasında öldürülen ricalin mallarını yağma etmeleridir.¹⁷¹ Gerçekten de bir belgeden Nezir Ağa’nın maktul Nizam-ı Cedid ricalinin mallarını yağma ettiğine dair kısa bir ibareye rastlamak mümkün.¹⁷² Nezir Ağa’nın gözünün açlığına dair başka bir detayı da Câbî verir. Ona göre, III. Selim’in en yakın adamlarından olan Sırkatibi Ahmed Efendi’nin uzun görevi sırasında ondokuz bin kese akçe nakdi bulunmuşken, Nezir Ağa’nın IV. Mustafa’nın kısa saltanatı boyunca Ahmed Efendi’ninkine yakın nakdi çıkmıştır.¹⁷³ Câbî, bunu IV. Mustafa’nın enderuna bol bol yaptığı ihsanlara bağlamaktadır.¹⁷⁴ Başka bir kaynak ise, IV. Mustafa dönemi harem ağalarının hiçbirinin devlet idaresinin ehli olmadığını özellikle vurgular. Özellikle “Deli Fettah” denilen Başçukadar Abdülfettah Ağa ile Eyüboğlu Deli Seyyid Mehmed Ağa’nın iç işlerine, ve “Fasid Ebe” Selim Ağa ile “insanların sohbet etmeye hafv” etdikleri (korktukları) Bülbül Hafız Efendi’nin hariciye işlerine baktığını vurgular. Bülbül Hafız Mustafa’nın “*tiryaki meşreb*” olduğunu, bir çift söz bile söylemeye mecali olmadığını ve devlet umurunu idareye kudreti olmadığını belir-
tir.¹⁷⁵ Yani, IV. Mustafa’nın şehzadeligindeki hizmetkarlarının onun tahta geçmesinden sonra önemli devlet işlerine bakmaya başladığını ve bunun da tecrübesiz bir Sultan idaresinde felaketle sonuçlandığı vurgusunu yapmaktadır. Yazar, bir noktada sistem eleştirisi yapmaya girişmekte ve eskisi gibi

¹⁶⁹ Ubeydullah Kuşmânî, Ebubekir Efendi, *Asiler ve Gaziler: Kabakçı Mustafa Risalesi*, Ay-sel Danacı Yıldız (haz.), (İstanbul: Kitap yayınevi, 2007), s. 144.

¹⁷⁰ Yıldız, *Asiler ve Gaziler*, s. 145.

¹⁷¹ Yıldız, *Asiler ve Gaziler*, s. 135.

¹⁷² T.S.M.A. E. 534/175 (tarihsiz).

¹⁷³ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*, cilt II, s. 304.

¹⁷⁴ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*, cilt II, s. 304.

¹⁷⁵ Öz, “Selim III. Mustafa IV. ve Mahmud II Zamanlarına Ait Bir Kaç Vesika”, s. 27

sancağa çıkan şehzadeler olmadığı için adamlarının şehzadelerin gönlünü eğlendirmekten başka bir iş yapmadıklarını ve neticede tecrübesiz ve kudretsiz padişahların yetiştiğinin altını çizer.¹⁷⁶ O dönemdeki idari sisteminin daha bürokratik karakterli bir padişah imajı gerektirmesinin, ki bunun ne kadar başarıyla uygulanıp uygulanmadığı ayrı bir konudur, yanısıra, mevcut bürokratik sistemin Mayıs 1807 Kabakçı İsyanı sonrasında büyük bir çöküntüye uğraması ya da yetişmiş bürokratik kadroların bizzat Sultan'ın kendisi veya harem ağaları tarafından biraz saf dışı bırakılmasıdır ki IV. Mustafa döneminde harem ağalarının tahakkümünü mümkün kılmış olabilir.

Üzerinde durulması gereken son bir mesele de enderun ağalarının aslında kendi efendilerine tam bir sadakat içinde hizmet ettikleri olmalıdır. Bu açıdan bakıldığında, III. Selim'i öldüren harem ağalarıyla, IV. Mustafa'yı öldüren devlet görevlileri arasında temel anlamda büyük bir fark yoktur: Abdülfettah Ağa, Gürcü asıllı ve eski sadrazamlardan Elhac İzzet Mehmed Paşa'nın (ö. 1812) kölelerindendi. Mehmed Paşa'nın darbhane eminliği görevi esnasında istidadı görülerek bir kaç köle çocukla saraya gönderilmiş, ancak terbiyelerinin devam etmesi için yine İzzet Mehmed Paşa dairesine gönderilmiştir. Daha sonra enderuna gönderilerek ekber şehzade olan Mustafa (IV.) hizmetine verilmiştir.¹⁷⁷ Ancak kendisi biraz hırçın mizaçlı olduğundan diğerlerinden geri kalmış ve Boluvî Baltacı İzzet Mehmed Paşa'nın tersane eminliği sırasında tekrar saraya gönderilmiş ve Şehzade Mustafa'nın destarilik (sarıkçılık) hizmetine verilmiştir.¹⁷⁸ I. Adbülhamid'in ölümünden sonra Şehzade Mustafa'nın destarilik hizmetinde devam eden Abdülfettah, Mustafa Necib'e, göre bir müddet sonra kibri yüzünden bu görevden uzaklaştırılmış ve Silahtar Ağa maiyyetinde çakırsalanlığı görevine verilmiştir.¹⁷⁹

¹⁷⁶ Öz, "Selim III. Mustafa IV. ve Mahmud II Zamanlarına Ait Bir Kaç Vesika", s. 27.

¹⁷⁷ Mustafa Necib, *Sultan Selim-i Salis Asrı Vekayi*, s. 108.

¹⁷⁸ Mustafa Necib, *Sultan Selim-i Salis Asrı Vekayi*, s. 108; Tayyazâde Ahmed Ata, *Tarih-i Ata*, cilt III, s. 53.

¹⁷⁹ Mustafa Necib, *Sultan Selim-i Salis Asrı Vekayi*, s. 109. Çakır salanları, av yerinde doğanları salmak ve avlanacak avı tutturmakla uğraşırlardı. Bunlar saray müstahdemlerindendi. Bk. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, cilt 1, s. 322.

Bu da bize III. Selim döneminde Abdülfettah Ağa'nın tam bilinmeyen bir nedenden gözden düştüğünü gösterir. Mustafa Necib'e göre, şehzade Mustafa'nın tahta geçmesi için uğraşmış ve nihayet tahta geçmesiyle mabeynciliğe yükselmiş ve 11 Rebiyülahir 1222/18 Haziran 1807'de başçukadarlık mev-kine erişmiştir.¹⁸⁰ IV. Mustafa'nın saltanatı boyunca bu hizmete devam eden Abdülfettah Ağa yukarıda bahsettiğimiz üzere idam edilmiştir. Bu kısa bil-giden çıkan en net sonuç Abdülfettah Ağa'nın kaderinin bir şekilde IV. Mus-tafa'ya bağlı olduğudur. Mirahor-ı evvel Seyyid Mehmed Ağa'ya gelince, IV. Mustafa şehzadelğinde onun çukadarlarından. Babası hane-i hassadan çıkma Eyüb Ağa'dır. Daha sonra hassa silahşörleri arasına girmiş ve ordu se-fere giderken gureba-yı yesar ağalığıyla orduya katılmıştır. IV. Mustafa'nın tahta çıkmasıyla İstanbul'a çağırılarak 13 Cemaziyelahir 1222/18 Ağustos 1807'de büyük mirahorluk hizmetine atanmış ve bundan büyük nüfuz elde etmiştir.¹⁸¹ Câbî de Mirahor-ı evvel Mehmed'in IV. Mustafa nezdinde büyük itibarı olduğunu vurguluyor.¹⁸² Ebe Selim olarak bilinen Hazine Kethüdası Selim Ağa, enderundan yetişmiş ve 11 Rebiyülahir 1222/18 Haziran 1807'de Hazine-i Hümayun kethüdası olmuştur.¹⁸³ Tayyazâde Ahmed Ata, Selim Ağa'nın Sırp asıllı bir köle olduğunu bildiriyor.¹⁸⁴ Aslında vurgulanması ge-reken bir başka nokta da Ruscuk Yaranları'nın Alemdar Mustafa Paşa'nın İstanbul'a gelmesiyle ilgili mülakatlarının Abdülfettah Ağa, Selim Ağa ve Nezir Ağa gerçekleşmiş olmasıdır.¹⁸⁵ Behiç Efendi ve Mustafa Refik Efendi bu harem ağalarını İstanbul'da Mayıs 1807 Kabakçı isyanı sonrası meydana gelen kargaşa ve anarşinin önlenbilmesi için ordunun Alemdar

¹⁸⁰ Mustafa Necib, *Sultan Selim-i Salis Asrı Vekayi*, s. 109; Derin, Fahri Çetin, "üfengçibaşı Arif Efendi Tarihçesi" *Belleten*, 151 (Ankara: 1974), s. 419; Yıldız, *Asiler ve Gaziler*, s. 128.

¹⁸¹ Mustafa Necib, *Sultan Selim-i Salis Asrı Vekayi*, s. 110; Asım, *Tarih-i Asım*, vol. I; s. 115; *Neticetü'l-Vekayi*, s. 24a.

¹⁸² Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*, cilt I, s. 166.

¹⁸³ Yıldız, *Asiler ve Gaziler*, s. 128.

¹⁸⁴ Tayyazâde Ahmed Ata, *Tarih-i Ata*, cilt III, s. 53.

¹⁸⁵ Kethüda Saïd Efendi, *Tarih-i Vaka-yı Selim-i Salis*, Bayezid 3367, s. 12-122a; Asım, *Ta-rih-i Asım*, cilt II., s. 187.

Mustafa Paşa'yla İstanbul'a gelmesine ikna etmek için epey uğraşmışlar ve sonunda ikna etmişlerdir. Hatta bu görüşmelerin birinde Abdülfettah Ağa, Behiç Efendi'ye düzenin getirilebilmesi için III. Selim'in öldürülmesiyle başlamayı teklif eder.¹⁸⁶ Buradan da harem ağalarının aslında Alemdar Mustafa Paşa saraya gelmeden bir karşı ihtilalden korktuklarını ve bu ihtimali ortadan kaldırmak için III. Selim'in öldürülmesi fikrini zaten taşıdıklarını gösterebilir. Valide Sultan Kahvecibaşısı Abdurrahman Ağa ise 1807 İsyanı çıktıktan sonra tebdil-i kıyafetle asi yamakların yanına gittiğini belirtir.¹⁸⁷ Oğulokyan da benzer bilgiler verir.¹⁸⁸ Mustafa Necib Efendi ise, aynı şahsın hem Tayyar Paşa İsyanı'nda hem de Edirne İhtilali'nde rolü olduğunu vurgular.¹⁸⁹

Yukarıdaki detayların da gösterdiği üzere, harem ağaları hem şahsi hem de Selim III aleyhine önceden yaptıkları işler yüzünden III. Selim tekrar tahta geçtiği takdirde cezalandırılacaklarından emin olmuş olmaları Sultan III. Selim'in öldürülmesinde bu kadar hevesli davranmalarında ek bir faktör olmuş olabilir. Onları "gericiliğin bayrağı" IV. Mustafa'nın maşası olarak görmek yerine kendi kaderlerinin de bağlı olduğu IV. Mustafa'nın sadık kulları olduğu açısından bakmak günümüz tarihçiliği açısından daha sıhhatli bir yaklaşım gibi görünüyor. Bunu yapabilmek için de III. Selim'in katlinde dahil olan harem ağalarının IV. Mustafa'nın tahttan indirilip III. Selim'in tekrar tahta geçmesi durumundaki kazanacak ve kaybedeceklerinin muhasebesini iyi yapmak lazımdır. Zaten cariyelerin bile bu olayda rol alması ve sonunda cezalandırılmaları da bunu destekler niteliktedir. Neticede hangi sultanlar arasında olursa olsun nihayetinde söz konusu olan aralarındaki bir taht kavgasıdır.

¹⁸⁶ Kethüda Said Efendi, *Tarih-i Vaka-yı Selim-i Salis*, Bayezid 3367, s. 123a; Asım, *Tarih-i Asım*, cilt II, s. 188.

¹⁸⁷ Asım, *Tarih-i Asım*, vol. II, s. 35; Oğulokyan, *Ruzname*, s. 35..

¹⁸⁸ Oğulokyan, *Ruzname*, s. 35.

¹⁸⁹ Mustafa Necib, *Sultan Selim Asrı Vekayi*, s. 13, 28-29.

Kaynaklar

Belgeler

- B.O.A. HAT 745/35223 (tarihsiz).
 B.O.A. C. SM 2069 (5 C 1223/29 Haziran 1808).
 B.O.A. DRB. MH 59/42 (9 B 1223/31 Ağustos 1808).
 T.S.M.A. E. 9325 (tarihsiz).

Çağdaş Kaynaklar

- Asım, *Tarih-i Asım*, (İstanbul: 1876).
 Beyhan, Mehmet Ali, (haz.), Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi (Târih-i Sultân Selim-i Salis ve Mahmud-ı Sâni)*, 2 cilt, (Ankara: TTK, 2003).
 Beyhan, Mehmet Ali, (haz.) *Saray Günlüğü (1802-1809)*, (İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2007).
 Derin, F.Ç., “Yayla İmamı Risalesi”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 3 (1973), s. 213-272.
 Derin, F. Ç., “Tüfengçibaşı Arif Efendi Tarihçesi”, *Belleten*, 151 (Ankara: 1974), s 379-443.
Neticetü'l-Vekayi, İstanbul Üniversitesi Tarih Yazmaları no. 2785.
 Georg Oğulokyan, *Georg Oğulokyan'ın Ruznamesi 1806-1810 İsyanları, III. Selim, IV Mustafa, II. Mahmud ve Alemdar Mustafa Paşa*, Ermenice'den çeviren H. Andreasyan, (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1972).
 Kalost Arapyan, *Ruscuk Ayanı Mustafa Paşa'nın Hayatı ve Kahramanlıkları*, Ermenice'den çeviren Esat Uras, (TTK, 1943)
 Mustafa Necib Efendi, *Sultan Selim-i Salis Asrı Vekayi*, (İstanbul: Matbaa-yı Amire, 1270).
 Öz, Tahsin, “Selim III. Mustafa IV. ve Mahmud II Zamanlarına Dair Bir Kaç Vesika”, *Tarih Vesikaları*, cilt I, sy. 1, (Ankara: 1941).
 Saint-Denys, *Révolutions de Constantinople en 1807 et 1808, precedes d'observations generales sur l'etat actuel de Empire Ottoman*, 2 cilt, (Paris: 1819).
 Ubeydullah Kuşmânî, Ebubekir Efendi, *Asiler ve Gaziler: Kabakçı Mustafa Risalesi*, Aysel Danacı Yıldız (haz.), (İstanbul: Kitapyayınevi, 2007), s. 128

Araştırmalar

- Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, (İstanbul: Matbaa-yı Osmaniyye, 1309), cilt VIII.

John Freely, *Inside the Seraglio: The Private Lives of the Sultans in Istanbul*, (Viking, 1999).

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî: Osmanlı Ünlüleri*, 6 cilt (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996).

Öztuna, Yılmaz, *Osmanlı Devleti Tarihi*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998).

Öztuna, *Osmanlı Padişahlarının Hayat Hikâyeleri*, (İstanbul, Ötüken, 1998).

Koçu, Reşad Ekrem, *Topkapı Sarayı*, (İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi Neşriyat).

Şanizâde Mehmed Atallah Efendi, *Tarih-i Şânizade*, 4 cilt (İstanbul: 1284).

Tayyazâde Ahmed Ata Efendi, *Tarih-i Ata*, (İstanbul: 1291-3).

Uluçay, Çağatay, *Padişahların Anaları ve Kızları*, (Ankara: TTK, 1992).